THE TIMES

ΑΤΛΑΣ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΠΟΛΙΤΙΣΜΩΝ

7

Η ΑΜΕΡΙΚΑΝΙΚΗ ΗΠΕΙΡΟΣ

Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ

Χορηγός: ΕΘΝΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

THE TIMES

ΑΤΛΑΣ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΠΟΛΙΤΙΣΜΩΝ

Η ΑΜΕΡΙΚΑΝΙΚΗ ΗΠΕΙΡΟΣ

Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ

Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ

ΑΤΛΑΣ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΠΟΛΙΤΙΣΜΩΝ

Επιμέλεια: Dr. Chris Scarre

7
Η Αμερικανική ήπειρος

Περιεχόμενα

Εισαγωγή σελ. 4

ΟΙ ΠΡΩΤΟΙ ΓΕΩΡΓΟΙ ΣΤΗΝ ΑΜΕΡΙΚΗ 6
ΟΙ ΠΡΩΤΟΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΙ ΤΩΝ ΑΝΔΕΩΝ 6
Ασπέρο: μια περουβιανή εγκατάσταση *σχεδιάγραμμα* 6
Λαοί και κουλτούρες της Αμερικής *χάρτης* 7
ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΑΜΕΡΙΚΗ: ΟΙ ΠΡΩΤΟΙ ΓΕΩΡΓΟΙ 8
Τεοτιχουακάν: *σχεδιάγραμμα* 8
Ο ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΟΛΜΕΚ 9
ΟΙ ΠΡΩΤΕΣ ΠΟΛΕΙΣ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ ΜΕΞΙΚΟΥ 9
Πολιτισμοί της Μεσοαμερικής *χάρτης* 9
ΟΙ ΜΑΓΙΑ 10
Τικάλ: μια πόλη των Μάγια περ. 700 μ.Χ. *σχεδιάγραμμα* 10
ΟΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΙ ΤΟΥ ΠΕΡΟΥ 11
Οι κουλτούρες των Ανδεων *χάρτης* 12
Τιαχουανάκο: πόλη των Ανδεων *σχεδιάγραμμα* 12
ΟΙ ΚΟΥΛΤΟΥΡΕΣ ΤΟΥ ΜΙΣΣΙΣΙΠΗ 12
Βόρεια Αμερική *χάρτης* 13
Ο τύμβος Νόρτον *σχεδιάγραμμα* 13

Εικονογράφηση και χάρτες από:
- THE TIMES ATLAS OF THE WORLD HISTORY
- PAST WORLDS: THE TIMES ATLAS OF ARCHAEOLOGY

Διεύθυνση σύνταξης: Andrew Heritage, Elizabeth Wyse.
Ερευνα εικονογράφησης: Rosemary Aspinwall.

Μετάφραση και επιμέλεια των ελληνικών κειμένων έγινε από ομάδα συνεργατών της «Καθημερινής», αποτελούμενη από τους: Απόστολο Ηλιάδη, Δημήτρη Κοσμίδη, Μαριλίζα Μητσού και Κώστα Παπαντωνόπουλο. Επεξεργασία χαρτών και σελιδοποίηση ατελιέ «Καθημερινής»: Γ. Νικολαΐδης.

Πηγές εικονογράφησης: *εξώφυλλο* Ferdinand Anton Μόναχο, σ.σ. 4-5 Robert Harding Picture Library· σ. 6 *Α*, *Δ* Ferdinand Anton, Μόναχο, *Β* Dumbarton Oaks Research Collection, Ουάσιγκτον DC, *Γ* E-T Archive· σ. 7 *Ε* Ferdinand Anton, Μόναχο· σ.8 *κάτω* © 1965 Prof. Rene Millon· σ.9 *Α* University Museum, Πενσυλβανία, *Β* Ferdinand Anton, Μόναχο, *Γ* British Museum· σ. 10 *Α* University Museum, Πενσυλβανία, *Β*, *πάνω*, Ferdinand Anton, σ. 11 *Γ-Δ* Ferdinand Anton, Μόναχο, *πάνω* Robert Harding Picture Library· σ. 12 *Α* Museum of the American Indian, Heye Foundation, Νέα Υόρκη, φωτογρ. No 3808, *Β* Ferdinand Anton, Μόναχο, *Γ* Peabody Museum, Harvard University (Φωτ. Hillel Burger: Trans. No T. 616) σ. 13 *Α* Field Museum of Natural History, No 110024C, Σικάγο, *Β* Museum of the American Indian, Heye Foundation, Νέα Υόρκη, *Γ* Dr. George Gerster, John Hillelson Agency Ltd.

Πρώτη έκδοση ως ένθετο *The Times* 1989.

© Times Books Limited, 16 Golden Sqare, London W1R 4BN.

Χορηγός:

ΕΘΝΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Εξώφυλλο: Πήλινο ειδώλιο πολεμιστή με κράνος σε σχήμα πουλιού από τη μέση ακτή του Κόλπου του Μεξικού. Επίδραση του Τεοτιχουακάν, κλασική περίοδος, περ. 500 μ.Χ.

Εισαγωγή

Το 1519 ο Χερνάν Κορτές, νεαρός ευπατρίδης και διοικητής της Αβάνας, απέπλευσε με 600 άνδρες για να κατακτήσει και να αποικίσει την Κεντρική Αμερική για λογαριασμό του βασιλέως της Ισπανίας. Σε λιγότερο από 15 χρόνια αργότερα, τα ισπανικά στρατεύματα είχαν κατακτήσει την Κεντρική Αμερική και το Περού, και με τις μολυσματικές νόσους που έφεραν μαζί τους από τον Παλαιό Κόσμο, έθεσαν βίαια τέρμα σε δύο μεγάλες αμερικανικές αυτοκρατορίες και σε 4.000 χρόνια πολιτισμού του Νέου Κόσμου. Αυτή η μοιραία σύγκρουση του Παλαιού με τον Νέο Κόσμο, φέρνει στο επίκεντρο τόσο τις εκπληκτικές ομοιότητες όσο και τις σημαντικές διαφορές στην εξέλιξη της κοινωνίας ανάμεσα στην Ευρασία και στην Αμερικανική ήπειρο.

Είναι αδύνατο να μην εντυπωσιαστούμε από το γεγονός ότι η γεωργία, η εγκατάσταση σε πόλεις, η αρχιτεκτονική με πέτρα, η μεταλλουργία και η γραφή αναπτύχθηκαν και στους δύο Κόσμους, Παλαιό και Νέο, παρόλο που δεν υπήρξε επαφή ανάμεσά τους. Στην Ευρασία έχει γίνει πολύ συζήτηση για το κατά πόσο επιμέρους επινοήσεις, όπως η γραφή, μπορούν να περάσουν από έναν πολιτισμό σε έναν άλλο. Είναι πολύ πιθανό–αν και δεν έχει αποδειχθεί–τα ιερογλυφικά της Αιγύπτου και η γραφή της κοιλάδας του Ινδού να οφείλουν την καταγωγή τους σε επιδράσεις από τη Μεσοποταμία. Παρόμοια, η μεταλλουργία ίσως είχε εμφανιστεί πρώτα στην Ανατολία ή στη βόρεια Μεσοποταμία και από εκεί διαδόθηκε στην Αίγυπτο και στη Νότια Ασία. Αλλά γνωρίζουμε με απόλυτη ασφάλεια ότι δεν υπήρξε καμία επαφή ανάμεσα στους πολιτισμούς του Παλαιού και του Νέου Κόσμου και ότι όποια κοινά χαρακτηριστικά έχουν βρεθεί στις δύο περιοχές πρέπει να είναι αποτέλεσμα παράλληλης εξέλιξης.

Με αυτή την έννοια, η Αμερική μπορεί να θεωρηθεί από τους αρχαιολόγους του Παλαιού Κόσμου σαν ένα πείραμα εργαστηριακού ελέγχου που δείχνει ότι, υπό παρόμοιες συνθήκες, οι ανθρώπινες ομάδες αναπτύσσουν τις ίδιες κοινωνικές δομές, τις ίδιες κοινωνικές πρακτικές και τεχνικές δεξιότητες, ακόμη κι αν βρίσκονται σε πλήρη απομόνωση μεταξύ τους. Θα έλεγε κανείς ότι ενυπήρχε μια μήτρα πολιτισμού στους πρώτους ανθρώπους που οίκισαν τον Παλαιό και τον Νέο Κόσμο κατά τα τέλη της εποχής των Παγετώνων, η οποία περίμενε τις ευνοϊκές κλιματολογικές συνθήκες που ακολούθησαν αυτή την εποχή, σε συνδυασμό με το εξαιρετικό φυσικό περιβάλλον των μεγάλων ποταμίων κοιλάδων του Παλαιού Κόσμου, ή των υψιπέδων και πεδινών του Μεξικού και του Περού, για να εκδηλωθεί.

Μια ήπειρος σε απομόνωση

Τα γεγονότα από το 1519 και μετά απέδειξαν, συγχρόνως, τις σοβαρές διαφορές που υπήρχαν ανάμεσα στους πολιτισμούς της Αμεικής και της Ευρασίας. Οι Ισπανοί στρατιώτες που εισέβαλαν στο Μεξικό και στο Περού ήταν πολύ πιο εξελιγμένοι τεχνολογικά από τους αντιπάλους τους Αζτέκους και Ινκα, και λίγες εκατοντάδες Ευρωπαίοι ήταν σε θέση να νικήσουν εκατομμύρια αυτόχθονες Αμερικανούς. Και μόνο το γεγονός ότι κατάφεραν να διαπλεύσουν τον Ατλαντικό και να φθάσουν στην Αμερική πρέπει να ήταν κάτι το ασύλληπτο για την αντίπαλη πλευρά· οι αυτόχθονες Αμερικανοί δεν είχαν ούτε την απαραίτητη ναυτική τεχνολογία ούτε ικανότητες ναυσιπλοΐας. Παρόλο που είχαν γνώσεις μεταλλουργίας, χρησιμοποιούσαν τον χρυσό και τον χαλκό κυρίως για να κατασκευάζουν τελετουργικά αντικείμενα και είχαν ελάχιστα να αντιπαραθέσουν στα ατσάλινα όπλα και στους θώρακες των Ευρωπαίων. Παρόμοια, οι κάτοικοι της Κεντρικής Αμερικής, αν και είχαν γνώση του τροχού, τον χρησιμοποιούσαν μόνο σε περιστρεφόμενα τελετουργικά ομοιώματα ζώων. Η διαφορά στην τεχνολογία είναι ακόμη πιο εντυπωσιακή αν συνεκτιμηθεί η σχετική ομοιότητα στην πυκνότητα του πληθυσμού ανάμεσα στην Ευρώπη του 16ου αιώνα και στη Μεσοαμερική. Η δυτική Ευρώπη εκείνη την εποχή είχε πληθυσμό 70 εκατομμυρίων· η Μεσοαμερική, με τη μισή περίπου εδαφική έκταση, είχε τον μισό πληθυσμό της δυτικής Ευρώπης.

Αυτή η ανισότητα στην τεχνολογική ανάπτυξη, που είχε τόσο δραματικές συνέπειες στον 16ο αιώνα, ίσως οφείλεται εν μέρει σε θεμελιώδεις διαφορές που ανάγονται σε ένα πολύ πρώιμο στάδιο διαμόρφωσης των πολιτισμών του Παλαιού και του Νέου Κόσμου. Μία από τις μεγαλύτερες διαφορές ήταν η περιορισμένη εξημέρωση ζώων στο Νέο Κόσμο· στην αμερικανική ήπειρο δεν υπήρχαν ζώα διαθέσιμα για μεταφορές φορτίων, και τα μεγάλη επιτεύγματα της αμερικανικής μηχανικής, όπως η πυραμίδα του Ηλίου στο Τεοτιχουακάν, χτίστηκαν με τη χρήση αποκλειστικά ανθρώπινης εργατικής δύναμης. Μια δεύτερη θεμελιώδης διαφορά ίσως είναι ο βραδύτερος ρυθμός εμφάνισης των πρώιμων εξελίξεων στον Νέο Κόσμο. Για τη μετάβαση στην εδραία ζωή του χωριού, αμέσως μετά την εξημέρωση φυτών και ζώων, χρειάστηκαν περίπου 5.000 χρόνια, διάστημα χονδρικά διπλάσιο από το αντίστοιχο στη Μέση Ανατολή. Αυτή η αργοπορία στην εκκίνηση δημιούργησε μια κρίσιμη ανισορροπία ανάμεσα στον Παλαιό και στον Νέο Κόσμο που διατηρήθηκε ώς την ευρωπαϊκή εισβολή.

Οι αρχαίοι πολιτισμοί της Αμερικής διέφεραν επίσης από αυτούς του Παλαιού Κόσμου ώς προς το γεωγραφικό τους περιβάλλον. Και οι τέσσερις αρχαιότεροι πολιτισμοί του Παλαιού Κόσμου –της Μεσοποταμίας, της Αιγύπτου, της Ινδίας και της βόρειας Κίνας– αναπτύχθηκαν σε μεγάλες κοιλάδες ποταμών και οφείλουν τελικά την ύπαρξή τους στο νερό και στα προσχωσιγενή εδάφη που δημιουργούσαν οι ποταμοί. Στη Μεσοαμερική και στο Περού, το περιβάλλον όπου αναπτύχθηκε ο πολιτισμός παρουσίαζε μεγαλύτερη ποικιλία και συνθετότητα. Ο πολιτισμός των Ολμέκ, ο αρχαιότερος του Μεξικού, αναπτύχθηκε σε ένα από τα πιο υγρά μέρη της Μεσοαμερικής, όπου κάθε χρόνο οι πλημμύρες κατά την εποχή των βροχών αφήνουν ένα γόνιμο απόθεμα λάσπης στα πεδινά· αυτό μπορεί να συγκριθεί με την ετήσια πλημμύρα του Νείλου από την οποία εξαρτιόταν η Αρχαία Αίγυπτος. Αντίστροφα, το σημαντικό κέντρο πολιτισμού στο Μόντε Αλμπάν, βαθιά μέσα στην ενδοχώρα, βρισκόταν στην κορυφή ενός λόφου που δέσποζε στην άνυδρη κοιλάδα της Ουαχάκα, όπου η άρδευση ήταν απαραίτητη για την εξασφάλιση σταθερής σοδειάς δημητριακών. Στο Περού πάλι, η κατάσταση ήταν διαφορετική· οι πρώτοι πολιτισμοί του Περού εκτείνονταν σε ένα φάσμα οικισμών, από τις καλλιεργήσιμες κοιλάδες των ποταμών που διέσχιζαν τις παράκτιες ερήμους και τις ξηρές δυτικές πλαγιές των Ανδεων ώς τα ανοιχτά υψίπεδα του *αλτιπλάνο*. Καθένας από αυτούς τους οικισμούς πρόσφερε διαφορετικούς φυσικούς πόρους, και ακριβώς η α-

Πάνω: *Η πυραμίδα του Ηλίου, το μεγαλύτερο και αρχαιότερο οικοδόμημα στο Τεοτιχουακάν στο κεντρικό Μεξικό. Εχει ύψος 70 μ. και για την κατασκευή της χρειάστηκαν, σύμφωνα με εκτιμήσεις, 1.000.000 κυβ. μ. χώματος. Περ. 1ος αιώνας μ.Χ.*

φομοίωση αυτών των πόρων –είτε με το εμπόριο είτε με την πολιτική επέκταση– εξασφάλισε την επιτυχία του πολιτισμού του Περού.

Χαμένοι Πολιτισμοί

Αντίθετα με τον Παλαιό Κόσμο, η γνώση μας για τους πολιτισμούς του Νέου Κόσμου βασίζεται κυρίως στα ευρήματα της αρχαιολογίας. Η γραφή ήταν εντελώς άγνωστη στη Νότια Αμερική πριν από την άφιξη των Ευρωπαίων, ενώ στην Κεντρική Αμερική το μόνο πλήρες σύστημα γραφής ήταν των Μάγια, αν και έχουν διασωθεί μερικά εικονογραφημένα χειρόγραφα βιβλία ή *κώδικες* από την περίοδο των Αζτέκων. Η έλλειψη γραπτών πηγών σημαίνει ότι τα πολιτικά γεγονότα και οι θρησκευτικές δοξασίες των πρώτων αμερικανικών πολιτισμών έχουν κατά το μεγαλύτερο μέρος χαθεί στην αχλύ του χρόνου, παρ' όλο που οι αρχαιολόγοι έχουν επιτύχει να ανασυστήσουν κατά κάποιο τρόπο την ιστορία, ενώ πρόσφατες εξελίξεις στην αποκρυπτογράφηση των ιερογλυφικών των Μάγια έχουν φωτίσει σημαντικά την ταραγμένη ιστορία των εμπολέμων πόλεων των Μάγια. Είμαστε επίσης σε θέση να κατανοήσουμε το πολύπλοκο ημερολόγιο των Μάγια, με τους πέντε κύκλους του, *μπακτούν* (144.000 ημέρες), *κατούν* (7.200 ημέρες), *τουν* (360 ημέρες), *ουινάλ* (20 ημέρες) και *κιν* (1 ημέρα). Το σημείο εκκίνησης αυτού του συστήματος, γνωστό ως «Μακρά Αρίθμηση», ήταν η 13η Αυγούστου του 3144 π.Χ. Ετσι η ημερομηνία 8.17.1.4.12, όταν έγινε κυβερνήτης του Ουαχακτούν ο «Βάτραχος που Βγάζει Καπνό» από το Τικάλ, αντιστοιχεί στην 13η Ιανουαρίου του 378 μ.Χ. (δηλ. 1.274.852 ημέρες μετά την 13η Αυγούστου του 3144 π.Χ.).

Το ημερολογιακό σύστημα των Μάγια είναι ένα από τα πολλά γνωρίσματα του πολιτισμού της Κεντρικής Αμερικής που μπορεί να αναχθεί στον πρώτο μεξικανικό πολιτισμό, των Ολμέκ. Η λατρεία του ιαγουάρου, το τελετουργικό παιχνίδι της σφαίρας και το διακριτό καλλιτεχνικό ύφος, μοναδικά χαρακτηριστικά του μεσοαμερικανικού κόσμου ώς την άφιξη των Ευρωπαίων, έχουν επίσης τις ρίζες τους στον πολιτισμό των Ολμέκ. Κατά παρόμοιο τρόπο, στο Περού ο πολιτισμός εξελίσσεται αδιάσπαστα από την κουλτούρα των Τσαβίν ώς την εποχή των Ινκα. Αυτή η εκτίμηση, ωστόσο, αφορά μόνο το πρωιμότερο τμήμα της περιόδου, από τους πρώτους πολιτισμούς ώς τους Μάγια και τη μεγάλη πόλη του Τεοτιχουακάν στο Μεξικό, και από τις αυτοκρατορίες του Τιαχουανάκο και του Χουάρι στο Περού, έως περίπου το 800 μ.Χ.

Τέλος, θα κάνουμε μια σύντομη περιήγηση στη Βόρεια Αμερική. Γύρω στο 100 π.Χ., οι αυτόχθονες κοινότητες στις κοιλάδες των ποταμών Μισισιπή, Μισσούρι και Οχάιο άρχισαν να αναπτύσσουν μια πιο εκλεπτυσμένη κουλτούρα, η οποία πήρε το όνομά της από το χώρο του Χόουπγουελ. Ενδέχεται να υπήρχε κάποια επίδραση από την Κεντρική Αμερική, αλλά η εξέλιξη ήταν κυρίως αποτέλεσμα εσωτερικών, ενδογενών διαδικασιών. Η κουλτούρα του Χόουπγουελ αντιπροσωπεύει ένα κρίσιμο βήμα στη διαμόρφωση μετέπειτα της κουλτούρας του Μισισιπή (800-1500 μ.Χ.) η οποία, με τους ναούς-τύμβους με τις επίπεδες στέγες και τις πόλεις της με περισσότερους από 10.000 κατοίκους, μπορεί να θεωρηθεί ο πρώτος πολιτισμός της Βόρειας Αμερικής.

Οροι που χρησιμοποιούνται στο κείμενο

Ενώτιο Μεγάλο κυκλικό σκουλαρίκι, συνήθως από νεφρίτη, που πλάταινε στην άκρη όπως ο σωλήνας της τρομπέτας.
Κέλτης Κεφαλή μεταλλικού ή πέτρινου τσεκουριού, που προσαρμοζόταν σε ξύλινη λαβή.
Οψιδιανός Ηφαιστειογενές υαλώδες μαύρο πέτρωμα, κατάλληλο για την κατασκευή κοφτερών πέτρινων εργαλείων.
Πλάτσα Ανοικτή πλατεία στις πόλεις του Νέου Κόσμου, επίκεντρο συναθροίσεων και δρωμένων.
Σουβλί Πέτρινο ή μεταλλικό εργαλείο με δυνατή, κοφτερή μύτη, για τη διάτρηση ή διάστιξη διαφόρων υλικών.
Σταμνάκι με σωλήνα εκροής Ημικυκλικός δακτύλιος που κατέληγε σε ένα κάθετο σωλήνα εκροής, προσαρμοσμένος στο επάνω μέρος μιας μικρής κλειστής στάμνας.
Στήλη Μικρή σκαλιστή επίπεδη πέτρινη πλάκα, που χρησίμευε ευρύτατα σαν μνημείο, ορόσημο ή ταφική στήλη, συχνά με εγχάρακτες εικόνες ή επιγραφές.

ΟΙ ΠΡΩΤΟΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΙ ΤΩΝ ΑΝΔΕΩΝ

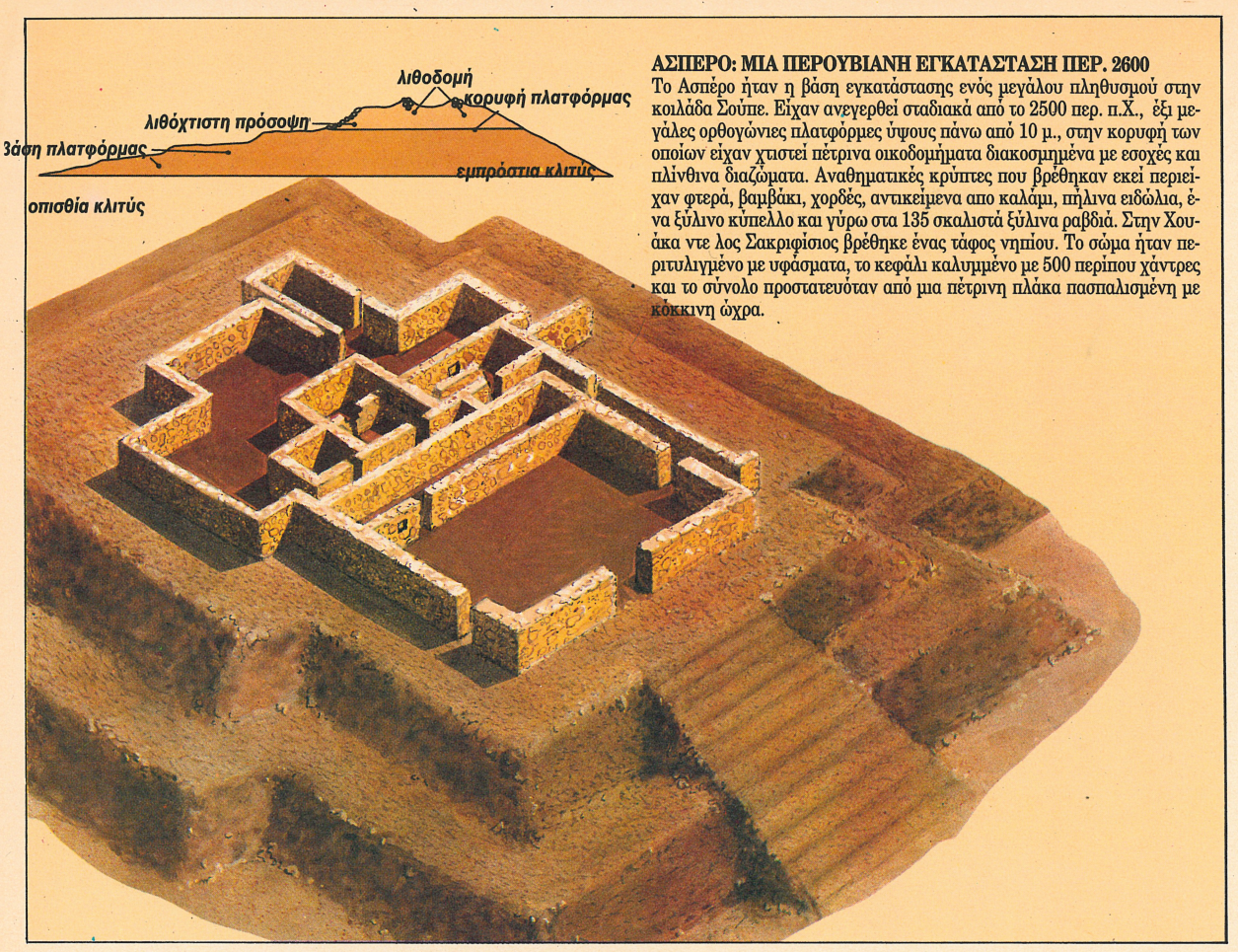

ΑΣΠΕΡΟ: ΜΙΑ ΠΕΡΟΥΒΙΑΝΗ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΠΕΡ. 2600
Το Ασπέρο ήταν η βάση εγκατάστασης ενός μεγάλου πληθυσμού στην κοιλάδα Σούπε. Είχαν ανεγερθεί σταδιακά από το 2500 περ. π.Χ., έξι μεγάλες ορθογώνιες πλατφόρμες ύψους πάνω από 10 μ., στην κορυφή των οποίων είχαν χτιστεί πέτρινα οικοδομήματα διακοσμημένα με εσοχές και πλίνθινα διαζώματα. Αναθηματικές κρύπτες που βρέθηκαν εκεί περιείχαν φτερά, βαμβάκι, χορδές, αντικείμενα απο καλάμι, πήλινα ειδώλια, ένα ξύλινο κύπελλο και γύρω στα 135 σκαλιστά ξύλινα ραβδιά. Στην Χουάκα ντε λος Σακριφίσιος βρέθηκε ένας τάφος νηπίου. Το σώμα ήταν περιτυλιγμένο με υφάσματα, το κεφάλι καλυμμένο με 500 περίπου χάντρες και το σύνολο προστατευόταν από μια πέτρινη πλάκα πασπαλισμένη με κόκκινη ώχρα.

Οι πρώτοι γεωργοί στην Αμερική

Η ιστορία της καταγωγής του πολιτισμού στον Νέο Κόσμο αρχίζει πράγματι, όπως και στον Παλαιό, με την ανάπτυξη των πρώτων αγροτικών χωριών· αυτό ήταν το αποφασιστικό βήμα που έθεσε τις κοινωνίες σε νέα και επαναστατική τροχιά και τις οδήγησε στη δημιουργία πόλεων, βασιλείων και αυτοκρατοριών. Στην αμερικανική ήπειρο, η ανάπτυξη ενός τρόπου ζωής βασισμένου στην αγροκαλλιέργεια ακολούθησε αργά στάδια. Στο Περού, μερικά είδη φυτών όπως τα κολοκύθια, τα φασόλια και οι πιπεριές πρέπει να είχαν ήδη εξημερωθεί στα 8500 π.Χ., ενώ στο Μεξικό το καλαμπόκι καλλιεργούνταν πιθανώς δυο χιλιάδες χρόνια περίπου αργότερα· αλλά φαίνεται πως αποκλειστικά αγροτικά χωριά δημιουργήθηκαν μόνο μετά το 4000 π.Χ. Ο δεσμός ανάμεσα στην αγροκαλλιέργεια και τον πολιτισμό είναι ξεκάθαρος· το Μεξικό και το Περού, οι δυο περιοχές από τις οποίες έχουμε τα πρώτα στοιχεία για τη γεωργία στον Νέο Κόσμο, έγιναν οι κοιτίδες των πρώτων πολιτισμών της Αμερικής.

Γύρω στο 2500 π.Χ., οι πρώτοι γεωργοί του Νέου Κόσμου κατάφεραν να βελτιώσουν με επαναστατικό τρόπο τις αποδόσεις της σοδειάς, χρησιμοποιώντας την προσεκτική επιλογή και τα υβρίδια. Αυτό σήμαινε πως η ακροκαλλιέργεια μπορούσε να θρέψει 25πλάσιο πληθυσμό απ' ότι το κυνήγι και η συλλογή καρπών σε μια αντίστοιχη περιοχή. Η αύξηση του πληθυσμού που επακολούθησε συνοδεύτηκε από την εμφάνιση μεγαλύτερων μόνιμων εγκαταστάσεων-χωριών και κωμοπόλεων με περισσότερους από 4.000 κατοίκους. Σύντομα ακολούθησαν και άλλες σημαντικές καινοτομίες: η εισαγωγή της αγγειοπλαστικής, η εφεύρεση του αργαλειού και η χρήση σκευών από πηλό και λειασμένη πέτρα. Ενα άλλο καινούριο χαρακτηριστικό ήταν η δημιουργία κεραμικών γυναικείων ειδωλίων, που ίσως απηχεί την πίστη σε λατρείες γονιμότητας. Ακόμη πιο σημαντική, μακροπρόθεσμα, ήταν η αύξουσα κοινωνική διαστρωμάτωση: οι περισσότεροι τάφοι αυτής της περιόδου περιέχουν ένα νεκρό, αλλά μερικοί ξεχωρίζουν από τους υπόλοιπους γιατί συμπεριλαμβάνουν χάνδρες, κάτοπτρα, στολίδια από θαλάσσια όστρακα, κοσμήματα και φτερά με εξωτικά χρώματα.

Οι πρώτοι πολιτισμοί των Ανδεων

Οι απαρχές της σύνθετης κοινωνικής οργάνωσης μπορούν να ανιχνευθούν στην ακτή του Περού ανάμεσα στο 5000 και στο 2000 π.Χ., όταν το κυνήγι παραμερίστηκε λόγω της αφθονίας θαλασσίων πόρων και εδώδιμων άγριων φυτών που φύτρωναν στις κοιλάδες των ποταμών. Η καλλιέργεια του βαμβακιού υπήρχε ήδη το 3500 π.Χ. στην Τσίλκα και Αγκόν και χρησιμοποιούνταν για να κατασκευάζονται δίχτυα ψαρέματος και καρό υφάσματα. Μέσα σε 200 χρόνια δημιουργήθηκαν φυτείες κολοκυθιών και, ήδη από το 3000 π.Χ., καλλιεργούνταν νεροκολοκύθες για να χρησιμοποιηθούν σαν δοχεία και σημαδούρες για τα δίχτυα. Τα πρώτα εδραία χωριά βρίσκονταν στην ακτή, αλλά καθώς η καλλιέργεια επεκτεινόταν μετά το 2500 π.Χ., οι εγκαταστάσεις μεταφέρθηκαν στις ποτάμιες κοιλάδες, ώστε να είναι πιο κοντά στα γόνιμα αποθέματα λάσπης από τις εποχικές πλημμύρες, και γρήγορα εμφανίστηκαν αρδευτικά έργα μικρής κλίμακας. Ηδη το 2600 π.Χ. είχαν ανεγερθεί μεγάλοι ναοί-τύμβοι στην κεντρική ακτή του Περού. Αυτό απαιτούσε τη μετακίνηση χιλιάδων τόνων χώματος ή λαξευτής πέτρας από καλά οργανωμένες ομάδες εργατών. Μεγάλα συγκροτήματα από κρηπιδώ-

ΟΙ ΤΑΦΙΚΕΣ ΠΡΟΣΦΟΡΕΣ ΑΠΟ ΤΗ ΛΑ ΒΕΝΤΑ
Η ανακάλυψη μιας συλλογής ειδωλίων και τσεκουριών στη Λα Βέντα της Κεντρικής Αμερικής αποκαλύπτει κάποια στοιχεία του τελετουργικού βίου των Ολμέκ. Μετά την τέλεση της προσφοράς, οι βάσεις των ειδωλίων και των τσεκουριών θάφτηκαν σε ένα τύμβο από κοκκινωπή-καφετιά άμμο, ενώ όλη η κρύπτη καλύφθηκε με σωρό από λευκή άμμο ώστε να σκεπαστούν τα αντικείμενα. Λίγο αργότερα σκάφτηκε μια τρύπα σε ελλειπτικό σχήμα στο ίδιο μέγεθος, όπως δείχνει το σχεδιάγραμμα, επικεντρωμένη πάνω από αυτά, που έφθανε μέσω των διαδοχικών επιστρωμάτων ώς το επίπεδο των κεφαλών των ειδωλίων και κατόπιν καλύφθηκε κι' αυτή με επιστρώσεις.

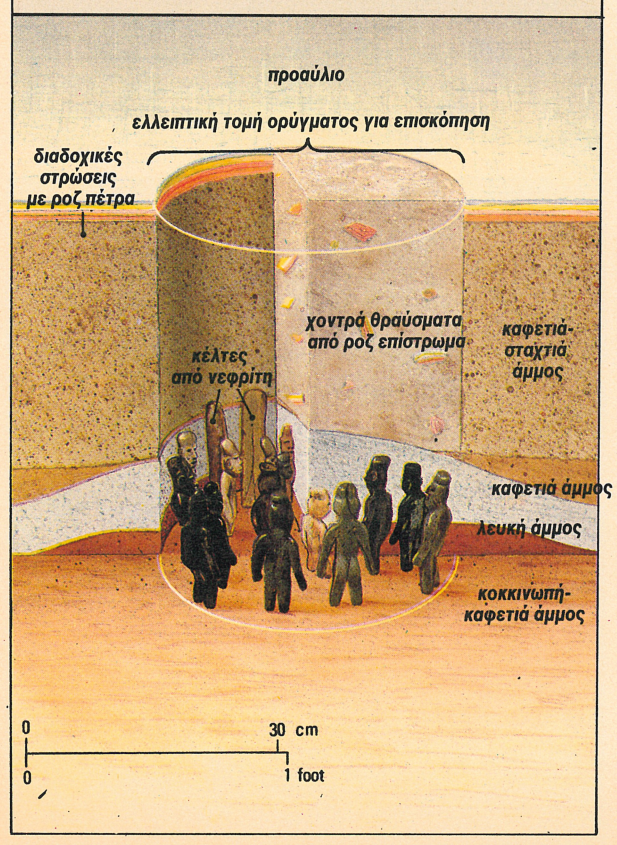

Η ΑΜΕΡΙΚΑΝΙΚΗ ΗΠΕΙΡΟΣ: 8500–2000 π.Χ.

ΟΙ ΛΑΟΙ ΚΑΙ ΟΙ ΚΟΥΛΤΟΥΡΕΣ ΤΗΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ

Αν εξαιρέσουμε τις περιστασιακές, τυχαίες επαφές, οι Ινδιάνοι της Αμερικής έμειναν απομονωμένοι από τους σύγχρονούς τους κατοίκους του Παλαιού κόσμου. Οι πολιτισμοί της Μεσοαμερικής και των Ανδεων δεν οφείλουν τίποτε σε εισαγόμενες ιδέες. Πολλές καινοτομίες (όπως η αγροκαλλιέργεια, η κεραμική, η γραφή, η χαλκουργία και η χρυσοχοΐα, επινοήθηκαν ανεξάρτητα στον Παλαιό και στο Νέο Κόσμο ενώ άλλες ανακαλύψεις (του σιδήρου, του χάλυβα, της πυρίτιδας, του γυαλιού, του αλφαβήτου, του αρότρου και του τροχού) έφθασαν στην Αμερικανική ήπειρο με την ευρωπαϊκή κατάκτηση. Ακόμη και οι απλούστερες μορφές κοινωνίας, μακριά από κέντρα πολιτισμού, απαίτησαν χιλιάδες χρόνια πειραματισμού και προσαρμογής των εντοπίων.

γεωργικοί λαοί
φυλαρχίες
πολιτισμένα κράτη
κυνηγοί και συλλέκτες
αρχαιολογικός χώρος

ματα, σκαφτές αυλές και ορύγματα χτισμένα με πλίνθους και πέτρα βρέθηκαν στο Ασπέρο, Σετσίν Αλτο, Χουάκα ντε λα Ρέγιες και Γκαραγκάι. Το εμπόριο μεγάλων αποστάσεων είχε ήδη εγκαινιαστεί στα μέσα της 3ης χιλιετίας π.Χ. Πολύχρωμα θαλάσσια όστρακα, για παράδειγμα, ανταλλάσσονταν με βολβούς από τις Ανδεις και με ζωηρόχρωμα φτερά από την Αμαζονία. Πολλά από τα θεμελιώδη χαρακτηριστικά των μεταγενέστερων πολιτισμών των Ανδεων είχαν σαφώς διαμορφωθεί ήδη το 2500 π.Χ. Δύο στοιχεία-κλειδιά που έλειπαν ήταν η κε-

Η ΤΕΧΝΗ ΤΩΝ ΟΛΜΕΚ

Η ταφή σε κρύπτες πολύτιμων αναθηματικών προσφορών είναι χαρακτηριστικό γνώρισμα των μεγάλων εγκαταστάσεων των Ολμέκ. **Α** *Κρύπτη με 16 πέτρινα ειδώλια και 6 κέλτες, τοποθετημένα έτσι ώστε να αναπαριστούν σκηνή τελετουργίας* βλ. διάγραμμα αριστερά. *Ολμέκ, Λα Βέντα, 800-400 π.Χ., νεφρίτης, οφίτης και γρανίτης, ύψος 18 εκ.* **Β** *Ορθια μορφή ανθρώπου-ιαγουάρου, με μάτια από ένθετο πυρίτη και σκαλισά σχέδια στο πέλμα του στραμμένου προς τα πίσω ποδιού. Ολμέκ, 800-300 π.Χ., οφίτης, ύψος 8 εκ.* **Γ** *Μεγάλος αναθηματικός πέλεκυς ή «κέλτης», με σκαλισό κεφάλι θεού-νηπίου με χαρακτηριστικό στόμα που γρυλίζει, με τις άκρες στραμμένες προς τα κάτω, σχισμή στο κεφάλι σε σχήμα V και οδοντωτά φρύδια, που είναι δείγμα υπερφυσικού όντος. Ολμέκ 800-300 π.Χ., νεφρίτης, ύψος 31 εκ.* **Δ** *Σπλβωμένο κεραμικό δοχείο σε σχήμα αρμαντίλλο, από το νεκροταφείο του Τλατίλκο, κοιλάδα του Μεξικού, 1200-900 π.Χ., μήκος 30 εκ.* **Ε** *Κολοσσιαία κεφαλή ηγεμόνα από το Σαν Λορέντσο. Το κάλυμμα της σε μορφή κράνους έχει στα πλάγια ιμάντες και στο κέντρο ένα ιερογλυφικό με το όνομα του ηγεμόνα. Ολμέκ, 1200-900 π.Χ., βασάλτης, ύψος 2,85 μ.*

ΣΤ *Οι επαφές ανάμεσα στους πολιτισμούς της Μεσοαμερικής δεν πρέπει να ήταν πάντα ειρηνικές. Αυτός ο πολεμιστής Τεοτιχουακάν, ανήκει σε ένα ζεύγος πολεμιστών, σκαλισμένων σε στήλη των Μάγια από το Τικάλ, με μια ιερογλυφική επιγραφή στο ύφος των Μάγια.*

ΟΙ ΠΡΩΤΕΣ ΠΟΛΕΙΣ ΣΤΗΝ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΑΜΕΡΙΚΗ

ραμική και η καλλιέργεια του καλαμποκιού· αυτά εμφανίστηκαν γύρω στο 2000 π.Χ. Η ταυτόχρονη εισαγωγή και των δύο ίσως σχετίζεται με την ανάγκη αποθήκευσης της νέας σοδειάς και της κατασκευής μαγειρικών δοχείων. Η κεραμική είχε ήδη αρχίσει σε άλλα μέρη της Νότιας Αμερικής τουλάχιστον χίλια χρόνια νωρίτερα. Τα αρχαιότερα κεραμικά της αμερικανικής ηπείρου βρέθηκαν στην Κολομβία και στο παράκτιο Εκουαντόρ, χρονολογούμενα ανάμεσα στο 3600 και στο 3000 π.Χ

Κεντρική Αμερική: πρώτοι γεωργοί

Στην Κεντρική Αμερική η ανάπτυξη συνθέτων κοινωνιών εμφανίστηκε χίλια χρόνια αργότερα απ' ότι στην περιοχή των Ανδεων. Τα καλύτερα στοιχεία για την πρώιμη αγροκαλλιέργεια στην Κεντρική Αμερική προέρχονται από τις κοιλάδες του Τεχουακάν και της Ουαχάκα στο Μεξικό. Και οι δύο περιοχές έχουν ξηρό κλίμα, πράγμα που επιτρέπει την εξαιρετική διατήρηση των οργανικών υλών και διευκολύνει την αρχαιολογική έρευνα. Η περίπτωση των υγρών πεδινών, το επίκεντρο του μεταγενέστερου πολιτισμού των Μάγια, είναι λιγότερο σαφής, μια που δεν διασώθηκαν εκεί υπολείμματα φυτών. Στην κοιλάδα του Τεχουακάν υπήρχαν, γύρω στο 3000 π.Χ. μικρά χωριά αποτελούμενα από 5-10 κυκλικές σκαφτές στο χώμα οικίες. Οι κάτοικοι καλλιεργούσαν νεροκολοκύθες, φασόλια, μαύρο σαπότ, κολοκυθάκια, καλαμπόκι και μεγάλες κολοκύθες. Ωστόσο, η αποκλειστική εξάρτησή τους από τη γεωργία συντελέστηκε σταδιακά, ενώ συνέχιζαν να προμηθεύονται μέρος της τροφής τους από το κυνήγι και τη συλλογή καρπών. Και πάλι, όπως και στο Περού, τότε άρχισαν να κατασκευάζουν για πρώτη φορά κεραμικά. Τα αρχαιότερα κεραμικά της Μεσοαμερικής χρονολογούνται κατά προσέγγιση στο 2300 π.Χ. και η εκτεταμένη χρήση τους άρχισε γύρω στο 1500 π.Χ. Οι ομοιότητες στο σχήμα και στη διακόσμηση των πρώιμων κεραμικών που βρέθηκαν στην παράκτια Γουατεμάλα και των πολύ πρώιμων κεραμικών που βρέθηκαν στην Κολομβία και το Εκουαντάρ είναι ένδειξη κάποιας επαφής, πιθανόν μέσω της θάλασσας, αυτών των απομακρυσμένων περιοχών.

Η ζωή σε μόνιμες εγκαταστάσεις σε χωριά καθιερώθηκε στην Κεντρική Αμερική γύρω στο 1500 π.Χ., και σημείωσε ακμή στις υγρές περιοχές των ακτών του Ειρηνικού και του Κόλπου του Μεξικού, καθώς και στις γόνιμες κοιλάδες των υψιπέδων της Ουαχάκα και του Μεξικού. Αν

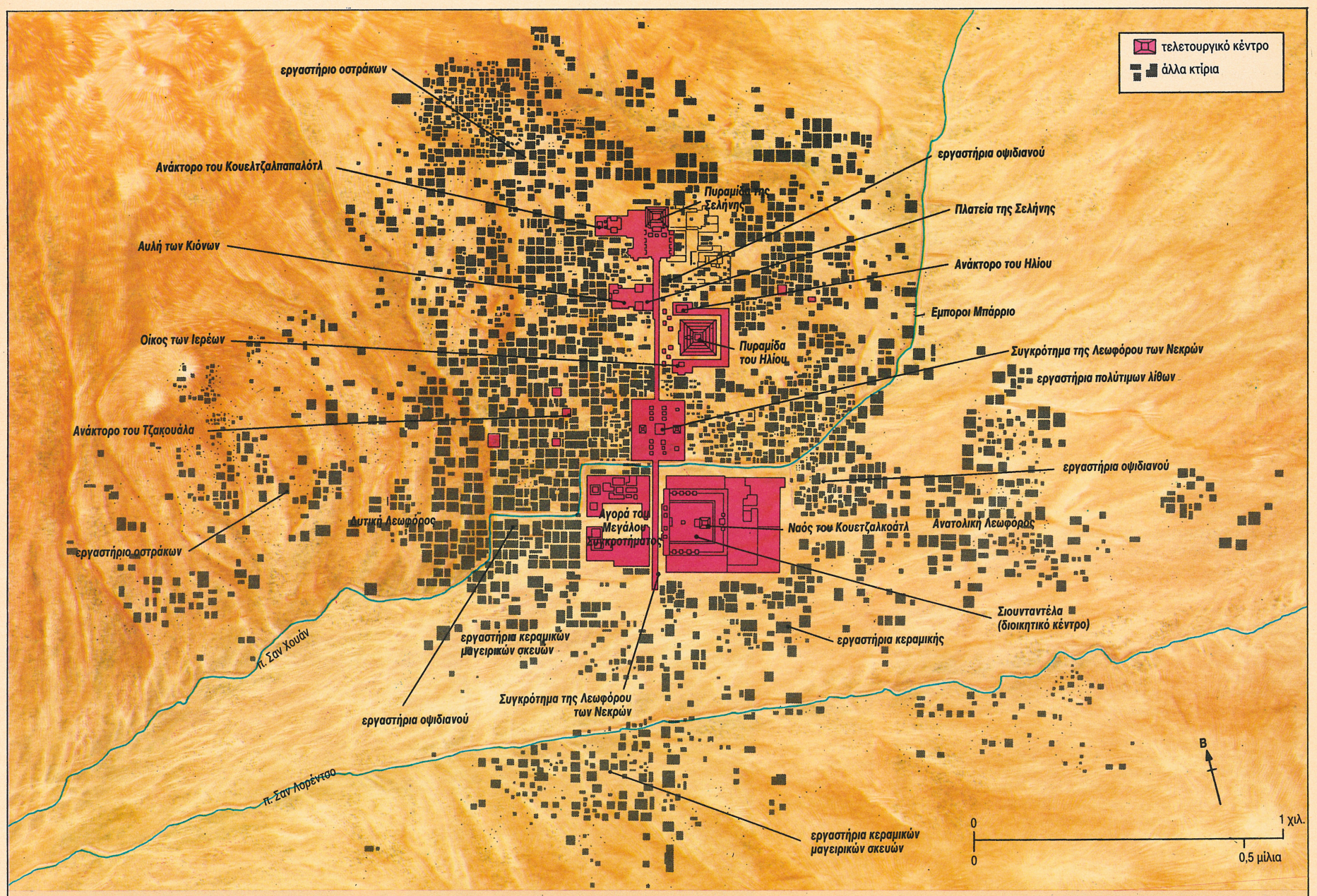

ΤΕΟΤΙΧΟΥΑΚΑΝ: ΑΜΕΡΙΚΑΝΙΚΗ ΜΗΤΡΟΠΟΛΗ ΤΟΥ 500 μ.Χ.
Το πολεοδομικό πλέγμα του Τεοτιχουακάν κάλυπτε πάνω από 20 τετραγωνικά χιλιόμετρα και καταγράφηκε ως μια μαζική επιχείρηση. Η βασική μονάδα μέτρησης ήταν περίπου 57 μέτρα. Ακόμη και ο ποταμός Σαν Χουάν εξετράπη για να ταιριάζει στο σχήμα. Ο πυρήνας της πόλης ήταν το κέντρο τελετουργιών, με κύριο άξονα βορρά-νότου τη «Λεωφόρο των Νεκρών». Το βόρειο άκρο της Λεωφόρου των Νεκρών κατέληγε στην Πυραμίδα της Σελήνης (*σε πρώτο πλάνο δεξιά*) και η μεγάλη λεωφόρος, μήκους πάνω από πέντε χιλιόμετρα, περιστοιχιζόταν από τουλάχιστον 75 ναούς, χτισμένους στην επίπεδη στέγη πυραμιδοειδών τύμβων από πηλό και χώμα, επενδυμένων εξωτερικά με πέτρα. Ηταν βαμμένοι κόκκινοι και λευκοί, και μερικοί ήταν διακοσμημένοι με πολύχρωμες τοιχογραφίες με μυθολογικές σκηνές. Σχεδιασμένη για να προκαλεί δέος και κατάπληξη, η «Λεωφόρος των Νεκρών» περιλαμβάνει το παλαιότερο και μεγαλύτερο οικοδόμημα των Τεοτιχουακάν, την Πυραμίδα του Ηλίου (*δεξιά*), ύψους 70 μ., για την κατασκευή της οποίας χρειάστηκαν περίπου 1.000.000 κυβ. μ. χώμα.
Στη διασταύρωση της Λεωφόρου των Νεκρών με τον κύριο ανατολικό-δυτικό άξονα, βρίσκεται το Μεγάλο Συγκρότημα και η Σιουνταντέλα, ένα πελώριο συγκρότημα που αποτελούσε το πολιτικό, θρησκευτικό, διοικητικό και στρατιωτικό κέντρο της πόλης. Οι ηγεμόνες του Τεοτιχουακάν ζούσαν, πιθανότατα, σε ανάκτορα στο εσωτερικό της Σιουνταντέλα. Το Μεγάλο Συγκρότημα μάλλον αποτελούσε την κεντρική αγορά της πόλης. Στο χαμηλότερο άκρο της ιεραρχίας βρισκόταν η κατώτερη τάξη, που κατοικούσε σε πλίνθινες καλύβες των δύο δωματίων, διάσπαρτες στην πόλη, ενώ η μεσαία τάξη των ειδικευμένων τεχνιτών, των εμπόρων και των καλλιεργητών, κατοικούσε σε μονώροφα συγκροτήματα διαμερισμάτων, συγκεντρωμένων σε ομάδες συχνά κατά επαγγελματική κατηγορία. Πέτρινοι τοίχοι χωρίς παράθυρα περιέζωναν ορθογώνια οικόπεδα 50-60 τετρ. μ., μέσα στα στα οποία υπήρχαν υποενότητες δωματίων, εσωτερικών αυλών και διόδων. Τα διαμερίσματα ήταν οικογενειακές οικιστικές μονάδες και το κάθε συγκρότημα στέγαζε 60-100 ανθρώπους. Σε μια περιοχή στα δυτικά του Τεοτιχουακάν κατοικούσε μια εθνική ομάδα από την Ουαχάκα, ενώ σε μια άλλη στα ανατολικά ζούσαν Μάγια, πιθανόν πρέσβεις η εμπορικοί αντιπρόσωποι

ΕΘΝΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

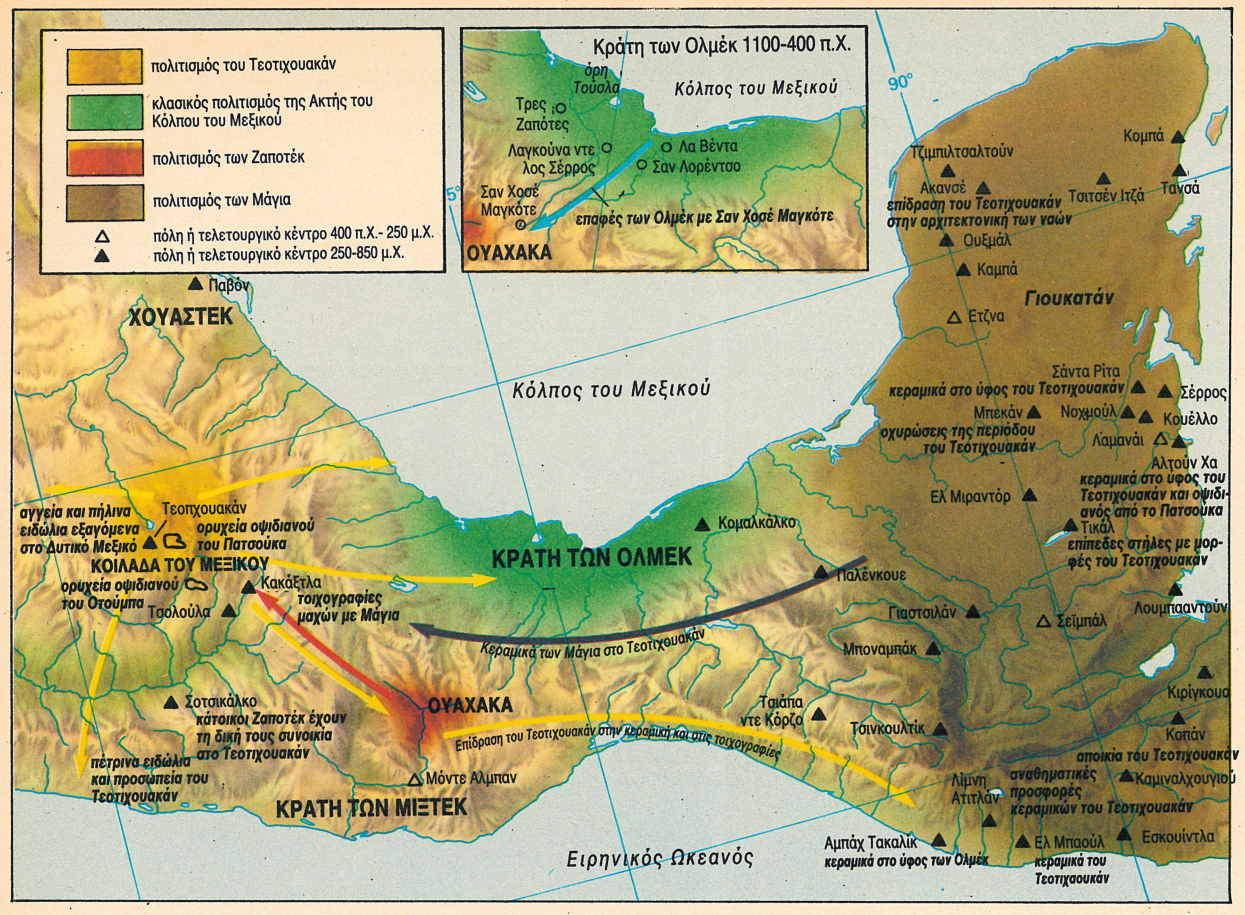

ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΙ ΤΗΣ ΜΕΣΟΑΜΕΡΙΚΗΣ 400-900 μ.Χ.
Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου ο πολιτισμός του Τεοτιχουακάν κυριαρχούσε στη Μεσοαμερική *βλ. αριστερά*. Το Τεοτιχουακάν ήλεγχε την ανατολική οδό μέσα και έξω από την Κοιλάδα του Μεξικού και τις ρηχές λίμνες που είναι συνέχεια της λίμνης Τεξκόκο. Για διάστημα πάνω από 600 χρόνια, η πόλη αξιοποιούσε, διαχειριζόταν και εκμεταλλευόταν τους πόρους της ενδοχώρας της. Εγκαθιδρύθηκαν επίσης δεσμοί εμπορίου μακρών αποστάσεων. Οι επαφές με τους Μάγια, που απείχαν γύρω στα 1.100 χιλιόμετρα, μαρτυρούνται από μεξικανικούς εμπορικούς σταθμούς στη νότια περιοχή των Μάγια και από ευρήματα κεραμικών από το Τεοτιχουακάν στο Τικάλ και στο Καμιναλχουγιού. Η πολιτισμική επιρροή των Μάγια δεν περιοριζόταν μόνο στη χερσόνησο του Γιουκατάν. Δύο κύριοι εμπορικοί δρόμοι -ο ένας χερσαίος, ο άλλος θαλάσσιος κατα μήκος των ακτών της Καραϊββικής- ήταν σε χρήση ανάμεσα στο 400 και 900 μ.Χ., εποχή ακμής του πολιτισμού των Μάγια, και προϊόντα όπως οψιδιανός, νεφρίτης και όστρακα διακινούνταν εμπορικά σε ευρεία κλίμακα.

και έχουν βρεθεί πάρα πολλά μικρά αρχαία χωριά (δείγμα μεγάλης πληθυσμιακής αύξησης), είναι προς το παρόν αδύνατο να πούμε πότε ακριβώς συντελέστηκε για πρώτη φορά η μετάβαση σε μια πλήρως εδραιωμένη αγροτική οικονομία, μολονότι έχει υποστηριχθεί ότι είχε ήδη εμφανιστεί στα πεδινά της χώρας των Μάγια από το 2000 π.Χ. Οποια κι αν είναι η σωστή απάντηση, είναι σαφές ότι τα πρώτα στοιχεία του παλαιότερου μεσοαμερικανικού πολιτισμού των Ολμέκ, άρχισαν να εμφανίζονται λίγο μετά την καθιέρωση της ζωής σε χωριά. Ανασκαφές στη μεταγενέστερη οικιστική περιοχή των Ολμέκ, στο Σαν Λορέντσο, δείχνουν ότι πρόκειται για δύο μικρές αγροτικές εγκαταστάσεις χωρίς μεγάλη διαφορά μεταξύ τους. Ομως, ήδη από το 1350 π.Χ., είχε αρχίσει μια τεράστια επιχείρηση κατασκευής δημόσιων έργων.

Ο πολιτισμός των Ολμέκ

Τα περισσότερα από τα θεμελιώδη χαρακτηριστικά του πολιτισμού της Κεντρικής Αμερικής εμφανίσθηκαν ανάμεσα στο 1200 και το 150 π.Χ.: στήλες και μνημεία που μνημονεύουν ηγεμόνες και τις βασιλείες τους, το ιερογλυφικό σύστημα γραφής, ένα πολύπλοκο σύστημα ημερολογιακών υπολογισμών και το τελετουργικό παιχνίδι της σφαίρας, που παιζόταν σε μια ειδικά κατασκευασμένη αυλή με μια σφαίρα από ελαστικό –μοναδικό χαρακτηριστικό του μεσοαμερικανικού πολιτισμού. Εκτός από τα πρώτα αγροτικά χωριά αναπτύχθηκαν πόλεις και κωμοπόλεις: ήδη το 200 π.Χ. η πόλη του Μόντε Αλμπάν στην Ουαχάκα είχε πληθυσμό πάνω από 16.000 κατοίκους. Πόλεις σαν κι αυτή τις κυβερνούσαν ομάδες επιλέκτων που οργάνωναν μια τεράστια εργατική δύναμη για την κατασκευή ναών και ανακτόρων.

Κατά την περίοδο αυτή (1200-300 π.Χ.) στην Κεντρική Αμερική κυριαρχούσαν οι Ολμέκ, που κοιτίδα τους είχαν τις υγρές τροπικές ζούγκλες της παράκτιας Βέρα Κρουζ και του Ταμπάσκο. Οι Ολμέκ είναι κυρίως γνωστοί για την τέχνη τους στη λάξευση της πέτρας· ελάχιστες εγκαταστάσεις έχουν ανακαλυφθεί, αν και πρόσφατες ανασκαφές στο Τεοπαντεκουανιτλάν (Τλακοζοτιτλάν) στο Γκουερρέρο, έφεραν στο φως τα ερείπια μιας οικίας που ανήκε σε οικογένεια της μεσαίας τάξης, καθώς και ένα άγνωστο, ώς τότε, κέντρο τελετουργιών στις παρυφές του κόσμου των Ολμέκ. Οι πληροφορίες προέρχονται κυρίως από κέντρα τελετουργιών όπως στο Σαν Λορέντσο, Λα Βέντα και Τρες Ζαπότες, όπου υπάρχουν επιτόπια ευρήματα μνημειακών γλυπτών από βασάλτη και μικρών, λεπτουργημένων σκαλισμάτων σε σκληρή πέτρα. Το ρωμαλέο ύφος της τέχνης των Ολμέκ μας διαφωτίζει σχετικά με τη θρησκεία τους, στην οποία δέσποζε έναν πάνθεον από τρομακτικά υπερφυσικά όντα, μισά άνθρωποι, μισά ζώα. Τα ζώα, που είναι τα πρωτότυπα μεταγενέστερων θεοτήτων της Κεντρικής Αμερικής, ανήκουν στην πανίδα του βαλτώδους δάσους και της ακτής: αετοί-άρπυιες, καϊμάν (είδος αλλιγατόρων), φίδια και καρχαρίες. Ο θεός που αναπαρίσταται συχνότερα είναι ένας άνθρωπος-ιαγουάρος, που σύμφωνα με ένα ανάγλυφο στο Πορτρέρο Νουέβο, συνελήφθη κατά τη διάρκεια συνουσίας μιας γυναίκας με έναν ιαγουάρο. Ο γόνος αυτής της ένωσης είχε πρησμένα, νηπιακά χαρακτηριστικά, στόμα σαν να γρυλίζει, με τις άκρες του στραμμένες προς τα κάτω, παχειά χείλη και προεξέχοντα δόντια.

Η πατρίδα των Ολμέκ ήταν μια μικρή περιοχή έκτασης 200 επί 50 χλμ. Το παλαιότερο γνωστό κέντρο της περιοχής είναι το Σαν Λορέντσο που ήκμασε από το 1200 ώς το 900 π.Χ., οπότε καταστράφηκε. Αντικαταστάθηκε στον ηγετικό του ρόλο από τη Λα Βέντα, που βρισκόταν πάνω σε μια νησίδα των παράκτιων βάλτων. Εκεί χτίστηκε μια πυραμίδα από πηλό, ύψους 34 μέτρων, πιθανόν στο σχήμα ενός αυλακωτού ηφαιστειακού κώνου, που η αποπεράτωσή της απαίτησε, σύμφωνα με εκτιμήσεις, 800.000 ημέρες ατομικής εργασίας. Δύο πλατείες (*πλάτσα*) εκτείνονταν στα βόρεια, η μία από τις οποίες περιστοιχιζόταν από κίονες βασάλτη ύψους τριών μέτρων. Η μορφή του τμήματος που προοριζόταν για τελετουργίες έχει ερμηνευθεί σαν μια τεράστια στυλιζαρισμένη μουσούδα ιαγουάρου, όπου έχουν βρεθεί τρία ορθογώνια λιθόστρωτα, αποτελούμενο το καθένα από περίπου 480 κυβόλιθους οφίτη διατεταγμένους έτσι ώστε να σχηματίζουν μουσούδες ιαγουάρων. Τα λιθόστρωτα αυτά είναι δείγματα ενός τύπου αναθηματικών θρησκευτικών προσφορών, ή «κρυπτών», χαρακτηριστικά του πολιτισμού των Ολμέκ.

Μολονότι οι Ολμέκ δεν ήταν ειρηνικός λαός –αν κρίνουμε από τις ένοπλες μορφές που εμφανίζονται σε μερικά μνημεία– δεν δημιούργησαν αυτοκρατορία. Δημιούργησαν εμπορικά δίκτυα για να προμηθεύονται εξωτικές πρώτες ύλες, όπως βασάλτη, οψιδιανό, κιννάβαρι, οφίτη, νεφρίτη και σιδηρομετάλλευμα. Η πολιτισμική επιρροή των Ολμέκ έγινε αισθητή σε πολύ μεγάλη απόσταση· πιθανόν έφθασε ώς το Μόντε Αλμπάν, στην Ουαχάκα, όπου ο τοπικός λαός των Ζαποτέκ είχε αναπτύξει τη δική του ξεχωριστή πολιτισμική ταυτότητα, καθώς και ένα μοναδικό ύφος στην κατασκευή μνημειακών οικοδομημάτων από πέτρα. Η επίδραση των Ολμέκ στην Ουαχάκα και στην κοιλάδα του Μεξικού πρέπει να διαδόθηκε τόσο με τη διπλωματία, τους γαμήλιους δεσμούς και τη δραστηριότητα των αποστολών, όσο και με το εμπόριο. Ωστόσο, παρά την ύπαρξη στοιχείων για την ευρεία επίδραση των Ολμέκ, η πρόσφατη αρχαιολογική έρευνα δείχνει ότι η ανάπτυξη των μεγάλων πόλεων και του τελετουργισμού εμφανίστηκε στην Ουαχάκα, στο Σαν Χοσέ Μαγκότε, καθώς και στο Μορέλος, στο Τσαλκατζίνγκο, το ίδιο νωρίς και σχετικά ανεξάρτητα από την ανάπτυξη των Ολμέκ στα πεδινά της ακτής του κόλπου του Μεξικού. Οπως και το Σαν Λορέντσο πέντε αιώνες πριν, η Λα Βέντα ερημώθηκε και εγκαταλείφθηκε ανάμεσα στο 400 και το 300 π.Χ., και η λαμπρή εποχή των Ολμέκ έφθασε στο τέλος της. Το Τρες Ζαπότες συνέχισε να κατοικείται, αλλά ήταν πλέον σκιά του παρελθόντος. Ο χώρος ωστόσο μας έχει προσφέρει μια στήλη με μία από τις πρωιμότερες γνωστές ημερομηνίες στον Νέο Κόσμο, μια ημερολογιακή επιγραφή «Μακράς Αρίθμησης» που αντιστοιχεί στις 3 Σεπτεμβρίου 32 π.Χ.

Πρώτες πόλεις στο Κεντρικό Μεξικό

Παρόμοια εξέλιξη σημειώθηκε την ίδια εποχή, σχετικά ανεξάρτητα από την επιρροή των Ολμέκ, στην περιοχή της Ουαχάκα του Κεντρικού Μεξικού. Η πιο σημαντική πρώιμη εγκατάσταση είναι το Μόντε Αλμπάν, η κυριότερη πόλη και τελετουργικό κέντρο του κράτους των Ζαποτέκ. Από τα πιο εντυπωσιακά ευρήματα στο Μόντε Αλμπάν, είναι ο ναός των *Ντανζάντες* (Χορευτών), ένας μεγάλος τύμβος με επίπεδη κορυφή,

Η ΧΩΡΑ ΤΩΝ ΖΩΝΤΑΝΩΝ ΘΕΩΝ
Α *Στήλη διακοσμημένη με ανάγλυφη σκαλιστή μορφή πολεμιστή με ενδυμασία του Τεοτιχουακάν. Κρατάει ασπίδα με παράσταση του προσώπου του Τλαλόκ, του μεξικανού θεού της Βροχής και ένα ατλάτλ (εκτοξευτή δόρατος) Μια από τις δύο μορφές που περιστοιχίζουν τον Θυελλώδη Ουρανό, ηγεμόνα της πόλης των Μάγια Τικάλ. 445 μ.Χ., πέτρα, ύψος 1,3 μ.*
Β *Ανθρωπόμορφο όρθιο ειδώλιο με πολύ στυλιζαρισμένα μάτια και στόμα, που αρχικά ήσαν ένθετα. "Προσωπεία" σε φυσικό μέγεθος κατασκευάζονταν επίσης σε ανάλογο ύφος από προικισμένους τεχνίτες πολύτιμων λίθων. Τεοτιχουακάν, περ. 600 μ.Χ., λειασμένη σκληρή πέτρα, ύψος περ. 20 εκ.* **Γ** *Δοχείο σε σχήμα οσελότ (είδος αγριόγατας) από τη βάση της Πυραμίδας του Ηλίου. Τεοτιχοακάν, περ. 600 μ.Χ., πέτρα, ύψος περ. 15 εκ.*

ΟΙ ΜΑΓΙΑ ΚΑΙ ΟΙ ΜΟΤΣΕ

που οι πλευρές του είναι στρωμένες με περισσότερες από 150 πέτρινες πλάκες, διακοσμημένες με ανάγλυφες λαξευτές μορφές γυμνών ανδρών σε παράξενες στάσεις, σαν να χορεύουν ή να κολυμπούν. Από την παραμορφωμένη στάση τους φαίνεται ότι πρόκειται για πτώματα, πιθανόν σώματα αρχηγών των εχθρών που εσφάγησαν από τους πρώτους ηγεμόνες της πόλης. Μολονότι εμφανίζονται αμυδρά κάποια στοιχεία της τέχνης των Ολμέκ –για παράδειγμα τα στόματα είναι στραμμένα προς τα κάτω– οι *Ντανζάντες* ανήκουν αποκλειστικά στην τεχνοτροπία των Ζαποτέκ. Τα γεννητικά όργανα είναι υπερτονισμένα και ορισμένα δείχνουν ακρωτηριασμένα, με το αίμα να αναβλύζει. Οι ιερογλυφικές επιγραφές και οι ημερολογιακές καταγραφές που συνδέονται με αυτές τις μορφές είναι από τα παλαιότερα δείγματα γραφής στην αμερικανική ήπειρο.

Αυτή την περίοδο αναπτύχθηκε η πόλη Τεοτιχουακάν, 400 χιλιόμετρα βόρεια, στην κοιλάδα του Μεξικού, η οποία ήδη το 500 π.Χ. είχε γίνει η έκτη μεγαλύτερη πόλη στον κόσμο, με πληθυσμό περ. 200.000 κατοίκους, αυτοκρατορικό κέντρο που είχε τον άμεσο έλεγχο μιας έκτασης 25.000 τετρ. χλμ. στο Κεντρικό Μεξικό και κυριαρχούσε στη Μεσοαμερική. Το Τεοτιχουακάν, χτισμένο στο χώρο ενός φυσικού σπηλαίου (που αργότερα καλύφθηκε από την πυραμίδα του Ηλίου), έγινε τόπος κοσμολογικής σημασίας για τους πρώτους κατοίκους της περιοχής. Ισως πίστευαν ότι ήταν η γενέτειρα του ήλιου και της σελήνης, ο ιερός τόπος γέννησης του ίδιου του χρόνου. Ηταν σίγουρα το σημαντικότερο κέντρο προσκυνήματος στο σύνολο της Μεσοαμερικής –εκατοντάδες ναοί εντοπίστηκαν μέσα στα όρια της πόλης, και βρέθηκαν βωμοί σε όλα τα οικιστικά τετράγωνα, μαζί με υπολείμματα κεραμικών όπου έκαιγαν λιβάνι, καθώς και ειδώλια θεοτήτων. Εδώ οι θεοί, που μας είναι γνωστοί από μεταγενέστερους μεξικανικούς πολιτισμούς απεικονίζονται σε ζωηρόχρωμες τοιχογραφίες, που κοσμούν ναούς και ανάκτορα: ο Τλαλόκ, θεός της Βροχής, η σύντροφός του Τσαλτσιχουιτλίκουε, θεά του Νερού και ο Κουετζακοάτλ, το Φτερωτό Φίδι.

Η απόφαση για την κατασκευή της πυραμίδας του Ηλίου, ενός από τα μεγαλύτερα αμερικανικά οικοδομήματα πριν από την ισπανική κατάκτηση, που προσέδωσε σε αυτό το χώρο τεράστια τελετουργική σημασία, εντάσσεται στο τεράστιο πολεοδομικό πρόγραμμα που πραγματοποιήθηκε στο Τεοτιχουακάν στη διάρκεια του 1ου αιώνα π.Χ. Εκείνη την εποχή ο διάσπαρτος αγροτικός πληθυσμός πείστηκε να μετακινηθεί και να εγκατασταθεί μόνιμα στην πόλη. Για τα επόμενα 600 χρόνια το 90% περίπου του πληθυσμού της ανατολικής και νότιας κοιλάδας του Μεξικού ζούσε στο Τεοτιχουακάν. Ναοί, ανάκτορα και κατοικίες απλώνονταν σε έκταση μεγαλύτερη από 20 τετρ. χλμ., σε ένα ορθογώνιο πολεοδομικό πλέγμα. Η οργάνωση του ανθρώπινου εργατικού δυναμικού για την εκτέλεση μιας τόσο απαιτητικής σύλληψης και η διατήρηση επί 500 χρόνια του ίδιου πολεοδομικού σχεδίου αποδεικνύουν τη μεγάλη ισχύ των ηγεμόνων του Τεοτιχουακάν.

Αγνοούμε τον τρόπο διακυβέρνησης της πόλης επειδή τα μόνα γραπτά τεκμήρια αφορούν ημερολογιακές επιγραφές. Ελάχιστες αναπαραστάσεις στρατιωτικών μορφών αναγόμενες στην ύστατη χρονική φάση των Τεοτιχουακάν, υποδηλώνουν την ύπαρξη μιας ομάδας πολεμιστών-εμπόρων και την κατάκτηση εδάφους με τη δύναμη των όπλων. Ο τεράστιος πληθυσμός ζούσε από την παραγωγή των εντατικά αρδευόμενων αγρών της κοιλάδας του Τοτιχουακάν και των γόνιμων προσχωσιγενών εδαφών στις βαλτώδεις όχθες της γειτονικής λίμνης Τεξκόκο, που πρέπει να είχαν αποστραγγιστεί ώστε να αξιοποιηθούν σε καλλιέργειες δημητριακών. Το αλάτι προερχόταν από τα αλμυρά νερά της λίμνης ενώ πηλός για την κεραμουργίας και λατομεία δομικής πέτρας ήταν διαθέσιμα στην κοιλάδα. Το κράτος ασκούσε έλεγχο στις πηγές πρώτων υλών, ακόμη και σε απομακρυσμένες περιοχές, όπως στα κοιτάσματα οφιδιανού στο Πατσούκα και Οτούμπα. Εκεί χρησιμοποιούσαν το ηφαιστειογενές υαλώδες πέτρωμα για την κατασκευή κοφτερών εργαλείων και όπλων.

ΤΙΚΑΛ: ΜΙΑ ΠΟΛΗ ΤΩΝ ΜΑΓΙΑ περ. 700 μ.χ.
Το Τικάλ, *δεξιά* , τον 8ο αιώνα μ.Χ., ήταν μια πόλη 50.000 κατοίκων που κάλυπτε έκταση πάνω από 16 τετρ. χλμ.. Περιλάμβανε πέντε ναούς-πυραμίδες, ύψους πάνω από 70 μέτρα, που σκέπαζαν τους τάφους των ηγητόρων της πόλης. Τα συγκροτήματα των ναών περιλάμβαναν πυραμίδες, αυλές για το παιχνίδι της σφαίρας, ναούς και ανάκτορα, και συνδέονταν με φαρδιές ανισόπεδες διαβάσεις περιστοιχισμένες με σκαλιστές στήλες. Κάτω από την επιφάνεια πολλών οικοδομημάτων υπήρχαν πλούσιοι τάφοι που περιείχαν συνήθως κεραμικά αγγεία, μερικά από τα οποία εισάγονταν από το μακρινό Τεοτιχουακάν. Η ακρόπολη στα βόρεια, *κάτω*, περιλάμβανε πέτρινα προαύλια, ναούς και κτίσματα που κάλυπταν έκταση μεγαλύτερη από ένα εκτάριο, και η κατασκευή της διήρκεσε πάνω από 500 χρόνια, μαρτυρώντας τον ρυθμό αρχιτεκτονικής εξέλιξης του Τικάλ.

Η επιρροή του Τεοτιχουακάν έγινε ιδιαίτερα αισθητή στις μακρινές χώρες των Μάγια. Το Καμιναλχουγιού, στα υψίπεδα της Γουατεμάλας, ξανασχεδιάστηκε εν μέρει με βάση το πρότυπο του Τεοτιχουακάν. Κάτω από τις πλατφόρμες των ναών υπάρχουν τάφοι πολεμιστών-εμπόρων από το Τεοτιχουακάν, οι οποίοι είχαν τον έλεγχο της περιοχής, πιθανόν μέσω επιγαμιών με τους τοπικούς ηγεμονικούς οίκους. Στο Τικάλ, στα πεδινά των Μάγια, η στήλη 31 δείχνει 3 μορφές: στο κέντρο είναι ο Θυελλώδης Ουρανός, ηγεμόνας του Τικάλ στα 435 μ.Χ., ενώ στις άλλες δύο πλευρές υπάρχουν πολεμιστές από το Τεοτιχουακάν, που κρατούν ασπίδες διακοσμημένες με τη μορφή του Τλαλόκ.

Πολεμιστές εμφανίζονται με ολοένα μεγαλύτερη συχνότητα στην τέχνη του τελευταίου αιώνα του Τεοτιχουακάν (650-750 μ.Χ.), αντιπροσωπεύοντας ίσως ένα σύμπτωμα ή την αιτία της κατάρρευσης της πόλης, που τελικά καταστράφηκε από πυρκαγιά. Ισως δημιουργήθηκε κάποιο σχίσμα στην κυρίαρχη τάξη ή ίσως η πόλη έπεσε θύμα επίθεσης. Είναι ακόμη πιθανό να πρόκειται για τελετουργική καταστροφή. Ο,τι κι αν συνέβη, η πόλη συνέχισε να έχει μεγάλο πληθυσμό, διαφύλαξε τη μυθολογική της σημασία και παρέμεινε τόπος προσκυνήματος ώς την πτώση του τελευταίου αυτόχθονος μεσοαμερικανικού κράτους, της αυτοκρατορίας των Αζτέκων, στα 1521.

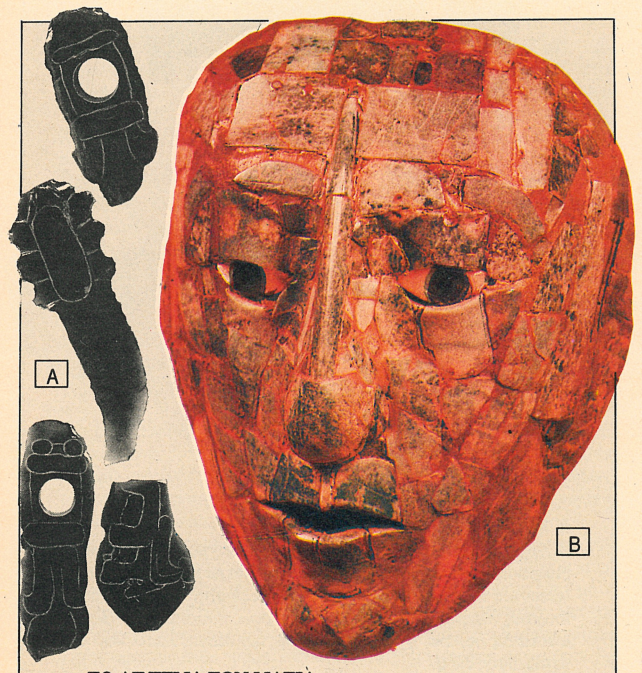

ΤΟ ΑΙΝΙΓΜΑ ΤΩΝ ΜΑΓΙΑ
Α *Φολίδες και λεπίδες οφιδιανού από το Τικάλ, Γουατεμάλα, διακοσμημένες με μορφές θεοτήτων. Ο οφιδιανός θεωρείτο ιερό υλικό που σχηματίζεται από την πτώση κεραυνού στη γη. 8ος αιώνας μ.Χ., μήκος 5-10 εκ.*
Β *Νεκρική μάσκα του Πακάλ, ηγεμόνα του Παλένκουε, από πέτρινη σαρκοφάγο. Ψηφίδες από νεφρίτη και μάτια από ένθετο όστρακο και οφιδιανό στερεωμένα σε ξύλινο υπόστρωμα. 684 μ.Χ., φυσικό μέγεθος.*

Οι Μάγια

Παράλληλα με την ακμή του Τεοτιχουακάν στο Κεντρικό Μεξικό, ένας άλλος σπουδαίος πολιτισμός αναπτυσσόταν 950 χιλιόμετρα ανατολικά, στα πεδινά της Γουατεμάλας και του Γιουκατάν. Οι αρχαίοι Μάγια έχουν θεωρηθεί ο πιο αινιγματικός από τους προκολομβιανούς πολιτισμούς, ακόμη κι όταν στη δεκαετία του 1840 βρέθηκαν περιγραφές για τις ερειπωμένες πόλεις τους, στα βάθη των τροπικών δασών της Μεσοαμερικής. Οι Μάγια ήταν ο μόνος πραγματικά εγγράμματος αμερικανικός πολιτισμός, αλλά για πολλά χρόνια ήταν αδύνατο να αποκρυπτογραφηθούν οι ιερογλυφικές τους επιγραφές —μόνο οι αριθμοί και οι χρονολογίες μπορούσαν να διαβαστούν. Στα τέλη όμως της δεκαετίας του 1950, με την τεράστια πρόοδο στην αποκρυπτογράφηση των ιερογλυφικών, σημειώθηκε επανάσταση στη γνώση μας για την κουλτούρα και την ιστορία των Μάγια.

Ο πυρήνας κάθε πόλης των Μάγια περιλάμβανε ένα μεγάλο συγκρότημα κτισμάτων. Το σχέδιο παρόμοιων τελετουργικών συγκροτημάτων καθιερώθηκε από την πρώτη εμφάνιση των Μάγια, γύρω στο 2000 π.Χ. Η πλήρως αναπτυγμένη μορφή δόμησης, με πλατείες που τις περιέβαλαν πέτρινες πυραμίδες, όπου δέσποζαν ναοί και ανάκτορα, εμφανίστηκε ανάμεσα στο 300 π.Χ. και το 300 μ.Χ. Αυτά τα μεγάλα πολιτικοθρησκευτικά κέντρα, εξελίχθηκαν σε πραγματικές πόλεις στην αρχή της κλασικής φάσης του πολιτισμού των Μάγια, το 300 π.Χ. σε μία περίοδο που χαρακτηρίζεται από ισχυρές μεξικανικές επιρροές. Οι αιώνες ανάμεσα στο 600 και το 800 μ.Χ. είναι περίοδος ζωηρής επέκτασης. Ανοικοδομήθηκε η πόλη του Τικάλ και κατασκευάστηκαν μεγάλοι ναοί, ανάκτορα, πλατείες και αυλές του παιχνιδιού της σφαίρας, στο Παλένκουε, Πιέντρας, Νέγκρας, Κοπάν, Κιριγκουά, Ναράνχο και Κομπά.

Οι εμφανώς απροστάτευτες πόλεις της κλασικής εποχής των Μάγια και η καθαρά τελετουργική λειτουργία του κεντρικού τους τμήματος, οδήγησε αρχικά στην εξιδανίκευση των Μάγια ως μιας φιλειρηνικής θεοκρατίας. Ωστόσο, οι πεδινές πόλεις-κράτη των Μάγια δεν χαρακτηρίζονταν από σχέσεις ειρηνικής συνύπαρξης και συνεργασίας, αλλά από συνεχείς πολέμους μεταξύ τους για την επιβολή φόρου υποτέλειας και τη σύλληψη αιχμαλώτων που προορίζονταν για ανθρωποθυσίες· αυτές οι αιματηρές τελετουργίες έχουν απαθανατιστεί σε πέτρινες στήλες. Ηγεμόνες των επιθετικών πόλεων - κρατών των Μάγια ήταν κληρονομικές δυναστείες βασιλέων, που η ταύτισή τους με θεούς είναι έκδηλη σε τοιχογραφίες, γλυπτά και επιγραφές στο διάκοσμο των επισήμων κτιρίων. Τα αποκαλούμενα τελετουργικά κέντρα ήταν στην πραγματικότητα διοικητικοί και θρησκευτικοί πυρήνες πραγματικών πόλεων με πληθυσμό τουλάχιστον 50.000 κατοίκων.

Οι καλλιτέχνες των Μάγια ήταν δεινοί στο σκάλισμα αναγλύφων σε πέτρα ή ξύλο, στις τοιχογραφίες και στη γυψοπλαστική. Οι αγγειοπλάστες δεν παρήγαγαν μόνο μαγειρικά σκεύη καθημερινής χρήσης, αλλά και λεπτεπίλεπτα αγγεία, επιζωγραφισμένα με πολύχρωμες σκηνές επικών ιστοριών του κάτω κόσμου, που χρησιμοποιούνταν σαν ταφικά κτερίσματα. Τον νεφρίτη, το πιο πολύτιμο υλικό που γνώριζαν οι αρχαίοι Μάγια, τον διακινούσαν εμπορικά στην περιοχή, τον σκάλιζαν και τον λείαιναν για να κατασκευάσουν ενώτια, περιδέραια, πλακέτες, σωληνωτές χάντρες και ανθρωπόμορφα ειδώλια. Λεπτουργημένες φολίδες από πυριτόλιθο και οφιδιανό θάβονταν σε αναθηματικές κρύπτες (προσφορές στους θεούς αφημένες σε έναν ιερό τόπο). Η δεξιοτεχνία των χειροτεχνών τους, η αποτύπωση της ισχύος και της ιδεολογίας τους στους ναούς, τα ανάκτορα και τις πόλεις τους, σε συνδυασμό με τα εντυπωσιακά τους επιτεύγματα στη γραφή και στον ημερολογιακό λογισμό, καθιστούν τους Μάγια τον μεγαλύτερο πολιτισμό του Νέου Κόσμου.

Τον 9ο αιώνα ο πολιτισμός των Μάγια στα νότια πεδινά του Γιουκατάν παρήκμασε και κατέρρευσε. Οι πόλεις έχασαν τον πληθυσμό τους, και η τελευταία γνωστή στήλη ανεγέρθηκε το 909. Οι αιτίες της κατάρρευσης είναι άγνωστες: ίσως οφείλονται σε αποτυχίες στη γεωργία λόγω της υπερεκμετάλλευσης ενός ευαίσθητου οικοσυστήματος, ίσως σε κοινωνικά σχίσματα που οδήγησαν σε εσωτερική αναταραχή ή σε ξένη εισβολή. Την ίδια εποχή άρχισαν να ακμάζουν πόλεις στα βόρεια πεδινά, όπως το Ουξμάλ, Καμπάχ, Σαγίλ, Λαμπνά, καθώς και το μεγάλο αστικό κέντρο Τσιτσέν Ιτζάν, αλλά κι αυτές παρήκμασαν έπειτα από μερικούς αιώνες, ενώ το Τσιτσέν Ιτζά εγκαταλείφθηκε γύρω στο 1200. Υστερα από μια περίοδο

ΕΘΝΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

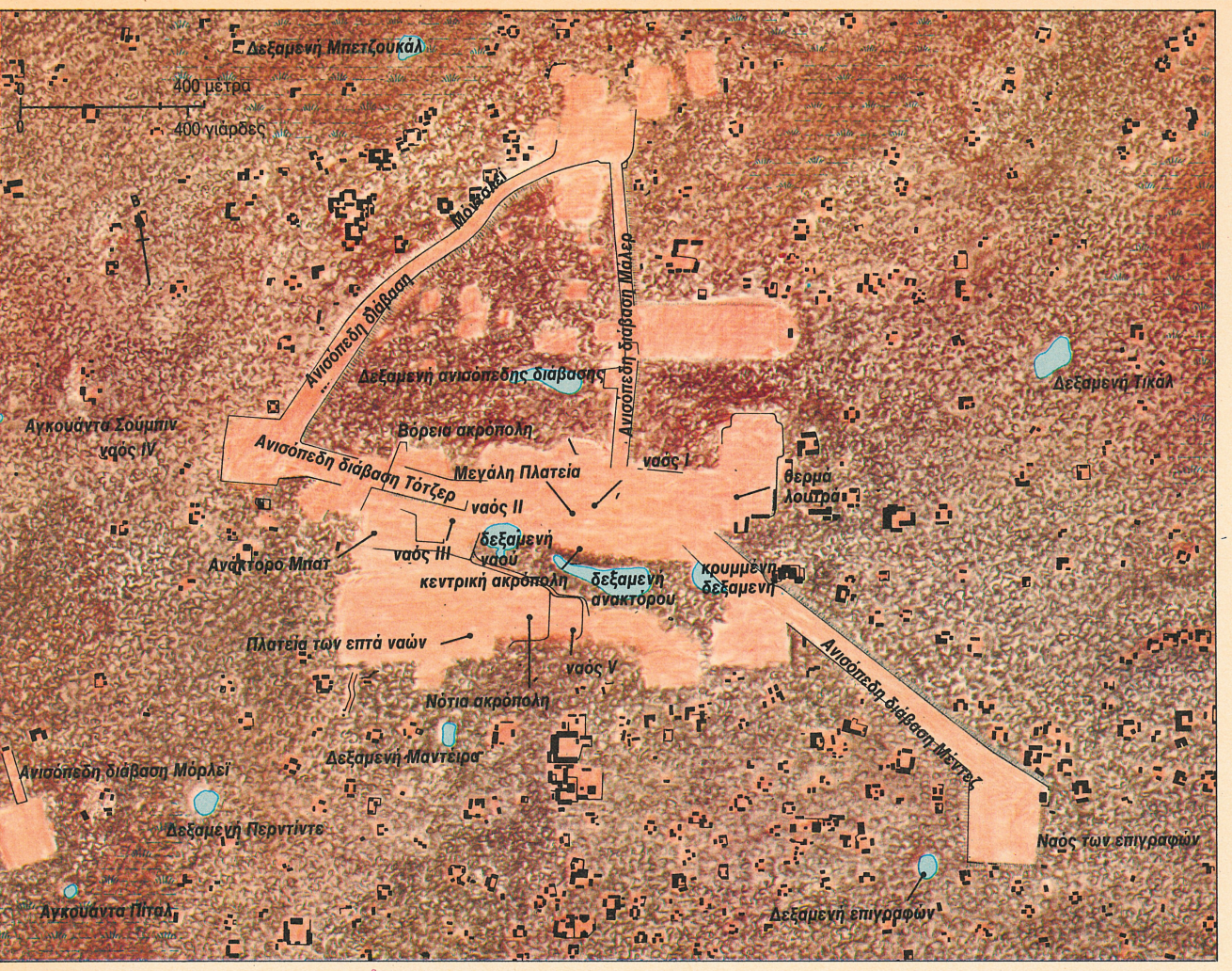

ΓΡΑΦΗ ΤΩΝ ΜΑΓΙΑ
Κάτω *Στα τέλη της δεκαετίας του 1950, σημειώθηκε επαναστατική πρόοδος στην αποκρυπτογράφηση των ιερογλυφικών των Μάγια. Κάθε σημαντική πόλη των Μάγια αντιστοιχούσε σε ένα εμβληματικό ιερογλυφικό, πράγμα, που μόνο πρόσφατα ανακάλυψαν οι ειδικοί. Τα ιερογλυφικά αναπαριστούν τον οίκο των ηγεμόνων των πόλεων και το δυναστικό τους ιστορικό.*

ΟΙΚΟΔΟΜΗΜΑ ΤΩΝ ΜΑΓΙΑ
Πάνω *Η πυραμίδα των Μάγια από το Ουξμάλ, Γιουκατάν 600-900 μ.Χ. Οι Μεσοαμερικανικές πυραμίδες μερικές φορές περιείχαν τάφους, αλλά στη αρχική φάση τους ήταν πλατφόρμες ναών, με μια μακριά σειρά από απότομα σκαλοπάτια που οδηγούσαν στο ιερό στην κορυφή.*

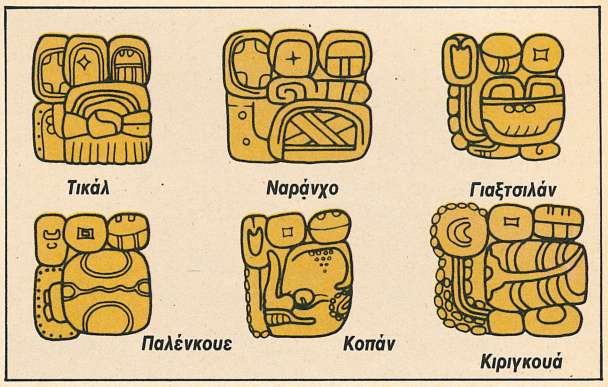

διασποράς, οι Μάγια ίδρυσαν τη νέα πόλη Μαγιαπάν στο βόρειο Γιουκατάν, που έγινε πρωτεύουσά τους το 1328. Ωστόσο, η πόλη καταστράφηκε κατά τη διάρκεια εμφυλίων πολέμων στα μέσα του 15ου αιώνα, και τον καιρό της πρώτης ισπανικής εισβολής, το 1517, δεν είχαν επιβιώσει παρά ελάχιστες μόνο μικρές κωμοπόλεις.

Οι πολιτισμοί του Περού

Η πολιτισμική ιστορία των κεντρικών και νότιων Ανδεων από το 1000 π.Χ. ώς το 1000 μ.Χ. είναι περίπλοκη και δεν έχει ακόμη πλήρως κατανοηθεί. Ωστόσο, οι κουλτούρες της περιοχής, όπως και στην περίπτωση των Ολμέκ στην Κεντρική Αμερική, εισήγαγαν στοιχεία που εμφανίστηκαν σε όλους τους μετέπειτα πολιτισμούς των Ανδεων. Το βασικό σχήμα είναι η εναλλαγή περιόδων μεγάλης ομοιομορφίας στην περιοχή (περίοδοι του Πρώιμου και του Μέσου Ορίζοντα) με εποχές τοπικών διαφοροποιήσεων (Ενδιάμεσες περίοδοι).

Την περίοδο του Πρώιμου Ορίζοντα (1200-200 π.Χ.) κυριάρχησε η κουλτούρα των Τσαβίν, του πρωιμότερου πολιτισμός των Ανδεων. Οι πρώτες εγκαταστάσεις των Τσαβίν χρονολογούνται από το 1200 π.Χ., αλλά η κουλτούρα τους πήρε το όνομά της από το χώρο του Τσαβίν ντε Χουαντάρ, που έφθασε στο απόγειό του ανάμεσα στο 850 και το 200 π.Χ. Εκεί βρέθηκε ένα σημαντικό συγκρότημα ναών, με μια λιθόχτιστη μνημειακή πλατφόρμα, με διαδρόμους και κυψελοειδή δωμάτια-κρύπτες λατρευτικών αντικειμένων. Η Μεγάλη Εικόνα, μορφή θεότητας, λαξευμένη σε πέτρα ύψους 4,5 μέτρων, με προεξέχοντα δόντια, απειλητικό στόμα και μαλιά από οφίτη βρίσκεται ακόμη εκεί. Το πάνθεον των Τσαβίν περιλαμβάνει ιαγουάρους, αετούς, καϊμάν, φίδια και ανθρωπόμορφες φιγούρες. Η σφαίρα επιρροής των Τσαβίν εκτεινόταναπό την κοιλάδα Λαμπαγιάκε στα βόρεια, ώς το Παράκας στη νότια ακτή. Σε αυτή την εκτεταμένη περιοχή έχουν βρεθεί τεχνουργήματα σε κεραμικά, όστρακα, ξύλο, πέτρα, ασήμι και χρυσό, καθώς και καλοδιατηρημένα υφαντά και χρωματιστά υφάσματα, διακοσμημένα με εικόνες από το πάνθεον των Τσαβίν.

Ηδη από το 200 π.Χ. σε πολλές κοιλάδες των Ανδεων είχαν αναπτυχθεί χωριστές τοπικές κουλτούρες, προαναγγέλοντας την επιστροφή του τοπικισμού. Αυτή η Πρώιμη Ενδιάμεση περίοδος, ωστόσο, παρήγαγε δυο σημαντικούς πολιτισμούς: των Νάζκα και των Μότσε. Οι Νάζκα, στη νότια ακτή του Περού, συνέχισαν την πάγια παράδοση της περιοχής στην παραγωγή εκλεκτών υφασμάτων και κεραμικών. Τα κεραμικά, που τα ζωγράφιζαν πριν τα ψήσουν, ήταν διακοσμημένα με ζώα, πουλιά, ψάρια και φυτά, καθώς και με τρόπαια ανθρώπινων κεφαλών και αποκεφαλισμένα σώματα. Παρόμοια μοτίβα είχαν επίσης χαραχτεί, σε τεράστια μεγέθη στην επιφάνεια της ερήμου ανάμεσα στο Καχουάτσι και Πάλπα. Οι περίφημες αυτές «γραμμές των Νάζκα» χαράζονταν αφού καθάριζαν πρώτα τις πέτρες της επιφάνειας του εδάφους ώστε να φανεί από κάτω ο βράχος. Οι γραμμές σχηματίζουν ζώα όπως πιθήκους, αράχνες, πουλιά ή γεωμετρικά σχήματα. Η λειτουργία τους είναι άγνωστη, αλλά ίσως πρόκειται για προσφορές στους θεούς.

Στο μεταξύ, στη βόρεια ακτή του Περού κυριαρχούσε ανάμεσα στο 1 και το 600 μ.Χ. η κουλτούρα των Μότσε. Με κέντρο τις κοιλάδες Μότσε και Τσικάμα, οι Μότσε επεκτάθηκαν με στρατιωτικές κατακτήσεις, και τα εδάφη τους εκτείνονταν από την κοιλάδα Πακασμάγιο στα βόρεια ώς τις κοιλάδες Σάντα και Νεπένα στο νότο. Ένα από τα εντυπωσιακότερα αστικά και θρησκευτικά τους κέντρα ήταν η πυραμίδα του Ηλίου στο Μότσε, συμπαγές πλίνθινο οικοδόμημα μήκους 350 και ύψους 40 μέτρων. Κατασκεύασαν μεγάλα δημόσια έργα, όπως αρδεύσεις, που επέτρεψαν στους γεωργούς να χρησιμοποιήσουν τη γη της ερήμου για καλλιέργεια καλαμποκιού, φυστικιών, πιπεριάς και γλυκοπατάτας. Η αγγειοπλαστική και η χρυσοχοΐα τους έχουν δώσει μερικά από τα πιο θαυμάσια δείγματα της προκολομβιανής Αμερικής: οι χρυσοχόοι τους γνώριζαν καλά τις τεχνικές του επιχρυσώματος, των κραμάτων και της χύτευσης με τη μέθοδο του χαμένου κεριού ή με καλούπια. Οι αγγειοπλάστες χρησιμοποιούσαν καλούπια για τη μαζική παραγωγή αγγείων και έφτιαχναν σταμνιά με σωλήνες εκροής, διακοσμημένα με σκηνές από την καθημερινή ζωή, τον πόλεμο, τελετουργικά ή μυθολογικά γεγονότα.

Ανάμεσα στο 500-1.000 μ.Χ. (την περίοδο του Μέσου Ορίζοντα) αναδύθηκαν δύο αυτοκρατορίες που κυριάρχησαν στο μεγαλύτερο τμήμα των κεντρικών και νότιων Ανδεων και σε τμήματα της ακτής. Παραμένει άγνωστο αν είχαν σχέση μεταξύ τους, ωστόσο είχαν το ίδιο ύφος στην τέχνη, πράγμα που υποδηλώνει κοινή θρησκεία. Ο πρώτος πολιτισμός πήρε το όνομά του από την πρωτεύουσά του Τιαχουανάκο, μια πολυάνθρωπη πόλη στο αφιλόξενο *αλτιπλάνο* της Βολιβίας, κέντρο θρησκευτικού προσκυνήματος σε ολόκληρες τις Ανδεις, περίφημη για τη μεγαλιθική της αρχιτεκτονική και τα λιτά γλυπτά σε πέτρα. Ποικίλα μοτίβα της αρχιτεκτονικής της σε πέτρα, όπως φτερωτές μορφές που τρέχουν και αιλουροειδή, απεικονίζονται επίσης σε πολύχρωμα ζωγραφιστά αγγεία και υφάσματα. Μολονότι εκπροσωπούν το τοπικό ύφος, μπορούν να αναχθούν στην κουλτούρα των Τσαβίν. Η πολιτισμική και θρησκευτική επιρροή των Τιαχουανάκο εκτεινόταν, σύμφωνα με ενδείξεις, σε μια μεγάλη, αν και με ασαφή όρια, περιοχή του νότιου Περού ώς και τη βόρεια Χιλή. Η δεύτερη αυτοκρατορία, των Χουάρι, είχε σαν βάση το λεκανοπέδιο Αγιακούτσο. Στην αγγειοπλα-

ΤΕΧΝΗ ΤΩΝ ΜΑΓΙΑ
Γ *Δείκτης της αυλής του παιχνιδιού της σφαίρας, που χώριζε την αγωνιστική περιοχή. Φαίνεται ένας παίκτης που φοράει προστατευτική στολή, ενώ ιερογλυφικά σχηματίζουν την μπορντούρα. Περ. 650 μ.Χ., πέτρα, διάμετρος περ. 55 εκ.* **Δ** *Τοιχογραφία από το Μπονάμπακ, Μεξικό, Αιχμάλωτοι, σε μερικούς από τους οποίους έχουν ξεριζωθεί τα νύχια του χεριού, οδηγούνται ενώπιον ενός άρχοντα των Μάγια ντυμένου με δέρμα ιαγουάρου. Τέλη 8ου αι., επιζωγραφισμένος γύψος, ύψος των μορφών περ. 60 εκ.*

ΟΙ ΚΟΥΛΤΟΥΡΕΣ ΤΗΣ ΒΟΡΕΙΑΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ

στική των Χουάρι εμφανίζονται μοτίβα στο ύφος των Τιαχουανάκο, αλλά η έκφρασή τους είναι πιο ακατέργαστη, υποδηλώνοντας επαφές και ανάμεσα στις δύο αυτοκρατορίες. Μετά το 500 μ.Χ. η αυτοκρατορία των Χουάρι επεκτάθηκε με γοργό ρυθμό, εξαπλώνοντας τη σφαίρα επιρροής της σε απόμακρες περιοχές της ακτής, όπως το Τσανκάνγκ, και καλύπτοντας πάνω από τη μισή έκταση του σημερινού Περού. Σε όλη την περιοχή χτίστηκαν βάσει σχεδίου μεγάλοι οικισμοί που αποτελούνταν από περιτειχισμένα θρησκευτικά συγκροτήματα, στρατόπεδα φρουρών, αποθήκες, οικίες, και εργαστήρια τεχνιτών. Οι αυτοκρατορίες των Τιαχουανάκο και των Χουάρι διοικούσαν τα εκτεταμένα τους εδάφη από κέντρα που χτίστηκαν γι' αυτόν ακριβώς το σκοπό, ενώ στα δημόσια έργα εργάζονταν υποχρεωτικά οι κάτοικοι υπό την επίβλεψη κυβερνητικών αξιωματούχων. Οι Χουάρι, σε αντίθεση με τους Τιχουανάκο, συγκρότησαν ένα πανίσχυρο στρατιωτικό κράτος, που ενοποιήθηκε χάρη σ' ένα μελετημένο πρόγραμμα διάνοιξης δρόμων και αποικισμού.

Οι κουλτούρες αυτές κληροδότησαν στις επόμενες, ως θεμελιώδη χαρακτηριστικά, μεθόδους εκμετάλλευσης και ελέγχου, ζωτικές για την ύπαρξή τους, ιδιαίτερα στην περίπτωση των αυταρχικών Ινκα. Χίλια χρόνια πριν την άνοδο στην εξουσία των Ινκα και τη δημιουργία της μεγαλύτερης αυτοκρατορίας στην ιστορία της Αμερικής, είχαν ήδη τεθεί σταθερά πολιτικά, θρησκευτικά και κοινωνικά θεμέλια.

Οι κουλτούρες του Μισσισιπή

Παράλληλα με αυτές τις μεγάλες εξελίξεις στη Κεντρική και τη Νότια Αμερική, σε μέρη της Βόρειας Αμερικής συντελούνταν σημαντικές αλλαγές στη φύση της κοινωνίας οι οποίες την οδήγησαν, γύρω στο 1000 μ.Χ., στο κατώφλι του πολιτισμού. Ανάμεσα στο 1000 και 300 π.Χ., στα ανατολικά δασώδη εδάφη του Οχάιο, Κεντάκυ, Ιντιάνα, Πενσυλβάνια και Δυτικής Βιρτζίνια ήκμασε η κουλτούρα των Αντένα, περίφημη για τα πλούσια ταφικά κτερίσματα που βρέθηκαν σε χωμάτινους τύμβους. Τα σημαίνοντα πρόσωπα των Αντένα θάβονταν συνήθως σε τάφους από κορμούς δέντρων, οι οποίοι καίγονταν κατά τη νεκρώσιμη τελετή και ύστερα καλύπτονταν με χώμα που σχημάτιζε κωνικούς τύμβους ύψους πάνω από 20 μέτρα. Οι περισσότεροι τάφοι συνοδεύονται από κτερίσματα, όπως λειασμένα πέτρινα εργαλεία, πίπες καπνού σε σχήμα σωλήνας ή πούρου, βραχιόλια, δαχτυλίδια, κουτάλια από χαλκό και χάντρες από χαλκό ή από θαλάσσια όστρακα. Πλάκες από λεπτή πέτρα, σκαλισμένες με καμπυλόγραμμα και ζωικά σχέδια, χρησιμοποιούνταν πιθανόν για την αποτύπωση τατουάζ. Στα χωματουργικά έργα των Αντένα πρέπει επίσης να συμπεριληφθούν μεγάλες κατασκευές σε γεωμετρικά σχήματα, για τελετουργική χρήση, κυκλικές κατασκευές και ο ογκώδης Τύμβος του Μεγάλου Ερπετού, που έχει μήκος περίπου 217 μέτρα. Η άνθηση της κουλτούρας των Αντένα, καθορίστηκε πιθανότατα, από την παραγωγή πλεονάσματος τροφής,

ΟΙ ΚΟΥΛΤΟΥΡΕΣ ΤΩΝ ΑΝΔΕΩΝ 1000 π.Χ.-1000 μ.Χ.
Τον 6ο αιώνα μ.Χ. *βλ. χάρτη, κάτω*, η κάθε μεγάλη περιοχή των Ανδεων είχε το δικό της τοπικό καλλιτεχνικό ύφος. Η έλλειψη καλλιτεχνικής ομοιομορφίας απηχεί μάλλον την έλλειψη πολιτικής ενότητας και την ύπαρξη πολλών ανεξαρτήτων κρατών. Θέματα που εμφανίζονται συχνά στη διακόσμηση των κεραμικών, όπως στρατιώτες, σκηνές μαχών και αποκεφαλισμοί, μαρτυρούν ότι οι σχέσεις ανάμεσα σε αυτά τα κράτη θα πρέπει να ήταν εμπόλεμες. Οι λαοί των Μότσε και των Νάζκα διέπρεψαν στις τέχνες. Μετά το 600, *βλ. κάτω αριστερά*, η ισορροπία ισχύος μεταφέρθηκε από τα παράλια στα ορεινά, και οι πόλεις Τιαχουανάκο και Χουάρι κυριάρχησαν στις κεντρικές Ανδεις. Οι τοπικές τεχνοτροπίες αντικαταστάθηκαν από ένα νέο μοναδικό καλλιτεχνικό ύφος που αντλούσε τη θεματολογία του από τη μυθολογία των Τιχουανάκο-Χουάρι.

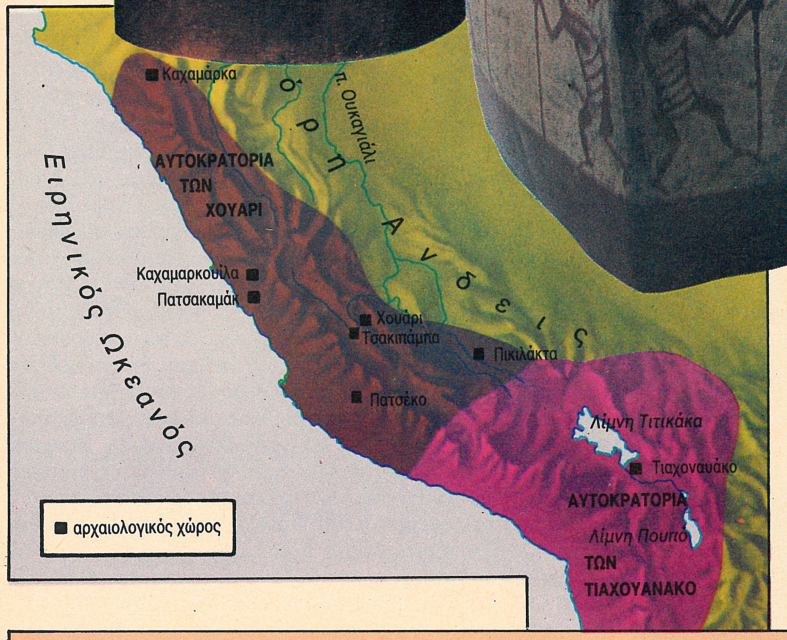

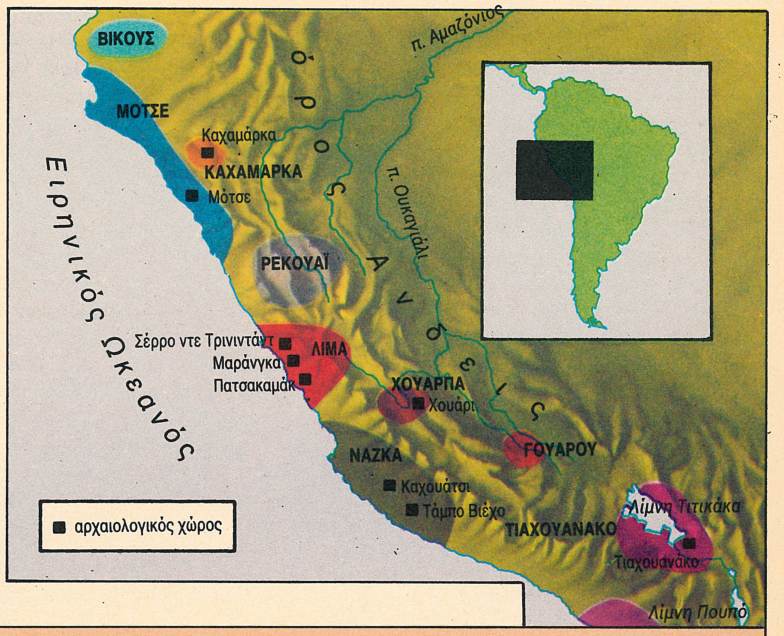

ΘΕΟΙ ΚΑΙ ΔΟΞΑΣΙΕΣ
Α *Διάδημα ή κάλυμμα κεφαλής από το Λαμπαγιέκε, Περού. Ανάγλυφα σχέδια αναπαριστούν το θεό των Ράβδων των Τσαβίν, ένα αιλουροειδές με προεξέχοντα δόντια. 800-200 π.Χ. χρυσός, ύψος 24,13 εκ.* **Β** *Υφαντό χαλί τοίχου από την αυτοκρατορία των Τιαχουανάκο. Μια κεντρική μορφή, πιθανόν ο Βιρακότσα, θεός της Δημιουργίας, κρατάει δύο ράβδους. 500-1000 μ.Χ., μήκους 36 εκ.* **Γ** *Σταμνάκι με σωλήνα εκροής από την κοιλάδα Βιρού, Περού. Πενθούντες και ιερείς έχουν συγκεντρωθεί γύρω από έναν σαβανωμένο νεκρό. Μότσε, 1-600 μ.Χ., ύψος 18 εκ.*

ΤΙΑΧΟΥΑΝΑΚΟ: ΠΟΛΗ ΤΩΝ ΑΝΔΕΩΝ 500-1000 μ.Χ.
Το Τιαχουανάκο, σε υψόμετρα 3.660 μέτρων και με πληθυσμό 30.000-40.000 κατοίκων, ήταν η ορεινότερη αρχαία πόλη των Ανδεων. Η εξαιρετική της αρχιτεκτονική από πέτρα κυριαρχείται από συγκροτήματα ναών, όπως το Ακαπάνα και το Καλασασάγια, με σκαφτές αυλές, μνημειακά γλυπτά και μεγαλιθικές πύλες. Οι ηγεμόνες της πόλης ανέλαβαν μεγάλα εγγειοβελτιωτικά έργα για τη διατροφή των πολιτών. Στη γειτονική Πάμπα Κοάνι, στις όχθες της λίμνης Τιτικάκα, κατασκευάστηκαν αρδευτικά κανάλια στον ποταμό Κατάρι, και δημιουργήθηκε ένα εκτεταμένο σύστημα αποστραγγιστικών έργων, που επέτρεψε την εντατική καλλιέργεια των αγρών.

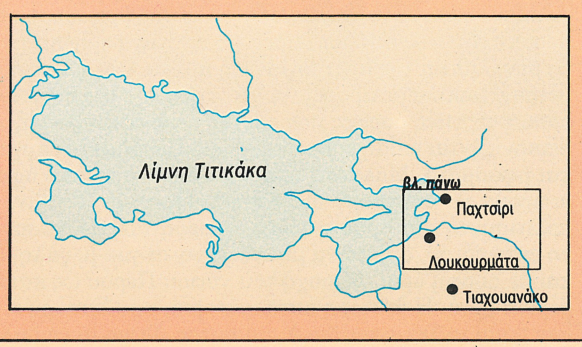

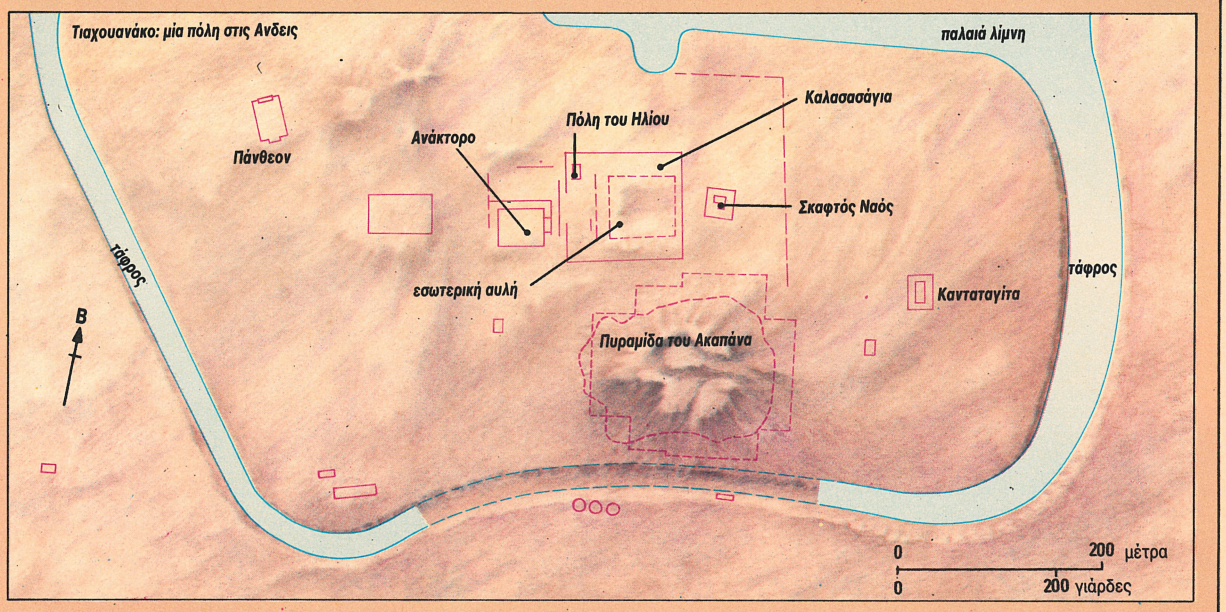

ΕΘΝΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΒΟΡΕΙΑ ΑΜΕΡΙΚΗ: 1000 π.Χ–1000 μ.Χ.

Ο τύμβος Νόρτον: ταφικό μνημείο των Χόουπγουελ

1 *δοχείο από όστρακο κοχυλιού*
2 *πιάτο από κέλυφος χελώνας*
3 *κουτάλι από όστρακο μυδιού*
4 *κεραμικό αγγείο*
5 *επεξεργασμένοι κοπτήρες κάστορα*
6 *πλάκα αμμόλιθου*
7 *πέτρα σφυριού*
8 *κοκάλινη καρφίτσα*
9 *κοκάλινο σουβλί*
10 *κέρατο ελαφιού*
11 *εκτοξευόμενες αιχμές*
12 *χάντρα από κοχύλι*
13 *ελασματώδης φολίδα*
14 *οστά ποδιού κουκουβάγιας*
15 *νύχια αγριόγατας*
16 *χάλκινο σουβλί*
17 *ευθύπλευρος κέλτης από χαλκό*
18 *σιαγόνα αρκούδας*
19 *πεπλατυσμένη πίπα με στόμιο σε σχήμα κουβαρίστρας*
20 *ομοίωμα πίπας*
21 *νύχια λύκου*
22 *κυνόδοντες αρκούδας*
23 *χάντρες από μαργαριτάρι*
24 *σιαγόνες λύκου*

Ο ΤΥΜΒΟΣ ΝΟΡΤΟΝ: ΕΝΑ ΜΝΗΜΕΙΟ ΤΩΝ ΧΟΟΥΠΓΟΥΕΛ
Στον Τύμβο Γ της περιόδου Χόουπγουελ στο Νόρτον του Μίτσιγκαν, βρίσκονται οι σκελετοί δύο ενηλίκων. Ο ένας ανήκει σε ρωμαλέο άνδρα, στις αρχές της μέσης ηλικίας του, ο οποίος υπέφερε από αρθρίτιδα στον καρπό, ο άλλος σε ηλικιωμένο άνδρα. Η εξάρθρωση των οστών δείχνει ότι και τα δύο σώματα ήταν σε κατάσταση προχωρημένης αποσύνθεσης όταν θάφτηκαν στο λάκκο από κοκκινόχωμα, μεταξύ 100 π.Χ. και 100 μ.Χ. Είχαν εφοδιαστεί πλουσιοπάροχα για τη μετά θάνατον ζωή τους.

για τη συντήρηση των εργατών που έκτισαν τους τεράστιους τύμβους. Οι εγκαταστάσεις τους ήταν μικρά χωριά σε κοιλάδες ποταμών, όπου υπήρχε διαθέσιμη μεγάλη ποικιλία πουλιών, θηλαστικών, ψαριών και λαχανικών.

Το πρότυπο των μεγάλων ταφικών τελετουργιών και χωματουργικών κατασκευών άρχισε να διαδίδεται από το 300 περίπου π.Χ. και έπειτα, κατά την περίοδο των Χόουπγουελ, που πήρε το όνομά της από το Χόουπγουελ του Οχάιο. Στην περιοχή αυτή βρέθηκαν οι μεγαλύτερες και πιο σύνθετες χωματουργικές κατασκευές, που ήταν ίσως κέντρα τελετουργιών, όπου αναχώματα ύψους πέντε μέτρων περιτειχίζουν κυκλικές, ορθογώνιες και οκταγωνικές περιοχές έκτασης πάνω από 40 εκτάρια. Τα ευρήματα από τους τάφους του Χόουπγουελ μαρτυρούν την εκπληκτική δεξιοτεχνία αυτών των πρώιμων τεχνιτών. Ο χαλκός εξορυσσόταν και χυνόταν σε καλούπια για να κατασκευαστούν κοσμήματα με εγχάρακτα σχέδια, πελέκεις, σκεπάρνια, κέλτες, ελάσματα πλακών κρεμαστών στο στήθος και καλύμματα της κεφαλής. Η μεγάλη ποικιλία στη χρήση υλικών υποδηλώνει την ύπαρξη ενός κοινωνικού ή θρησκευτικού δικτύου, μέσω του οποίου τα εισαγόμενα εξωτικά υλικά έφθαναν στα ανατολικά δασώδη εδάφη. Σε τάφους στο Μίτσιγκαν και το Ουισκόνσιν βρέθηκαν όστρακα από τον κόλπο του Μεξικού και στο Ιλλινόις δόντια καρχαρία. Χαλκός από τα κοιτάσματα στη λίμνη Σουπήριορ διακινούνταν εμπορικά, ενώ οψιδιανός και δόντια αρκούδας γκρίζλυ έφθαναν από την απώτατη δύση στους τάφους του Ιλλινόις και του Οχάιο. Μαργαρυγίας και περιζήτητοι τύποι πυριτόλιθου, όπως αυτοί από το Φλατ Ριτζ στο Οχάιο, διακινούνταν εμπορικά σε μεγάλες αποστάσεις.

Η ανέγερση μεγάλων χωμάτινων μνημείων, οι πολύπλοκες ταφικές τελετές και η ύπαρξη εμπορικών δικτύων μεγάλων αποστάσεων για την εισαγωγή σπάνιων εξωτικών υλών είναι ένδειξη για την ανάπτυξη φυλαρχιών κατά την περίοδο των Χόουπγουελ. Η κορύφωση αυτής της εξέλιξης ολοκληρώθηκε στους επόμενους αιώνες, με την ίδρυση της Καχόκια στην κοιλάδα του Μέσου Μισσισιπή, μιας πόλης με πιθανό πληθυσμό 38.000 κατοίκων, που είχε ως κέντρο ένα τύμβο–ναό ύψους 30 μέτρων. Βασισμένοι σε μια έξοχη αγροτική οικονομία, οι ιθαγενείς λαοί των ανατολικών δασωδών περιοχών δημιούργησαν μια σύνθετη κουλτούρα υψηλής εκλέπτυνσης. Από την εποχή αυτή, μπορούμε πλέον να θεωρήσουμε ότι η Βόρεια Αμερική αρχίζει να γίνεται πραγματικά λίκνο πολιτισμού.

ΠΡΩΙΜΗ ΧΕΙΡΟΤΕΧΝΙΑ ΤΗΣ ΒΟΡΕΙΑΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ
Η οικονομία στην άνυδρη νοτιοδυτική περιοχή βασιζόταν στο εντατικό κυνήγι και τη συλλογή καρπών, έναν τρόπο ζωής που μαρτυρείται από τα υπολείμματα τροφών και τεχνουργημάτων που διατηρήθηκαν λόγω του ξηρού κλίματος. **Α** *Πάπια-δόλωμα φτιαγμένη από πλεχτά βούρλα και φτερά πάπιας από το σπήλαιο Λάβλοκ στη Νεβάδα. Περ. 200 π.Χ., μήκος 30 εκ. Τα ευρήματα από τα σπήλαια του Χόουπγουελ δεν είναι μόνο εξαιρετικά τεχνουργήματα, αλλά και τεκμήρια για την ύπαρξη δικτύων εμπορίου μεγάλων αποστάσεων. Ο μαρμαρυγίας και ο πυριτόλιθος π.χ., διακινούνταν σε τεράστιες αποστάσεις.* **Β** *Μορφή χεριού, κομμένη σε φύλλο μαρμαρυγία. Χώρος του Χόουπγουελ, Οχάιο, 100 π.Χ.-600 μ.Χ., μήκος 29 εκ.*

Γ *Ο Τύμβος του Ερπετού, Οχάιο. Αυτή η τεράστια ζωομορφική χωματουργική κατασκευή έχει μήκος 217 μ. (σε ανάπτυξη περ. 400 μ.) Η εικονογραφία στις κουλτούρες των ανατολικών δασωδών περιοχών εμφανίζει συχνά πουλιά και ερπετά. Κουλτούρα των Αντένα, 1000-300 π.Χ.*

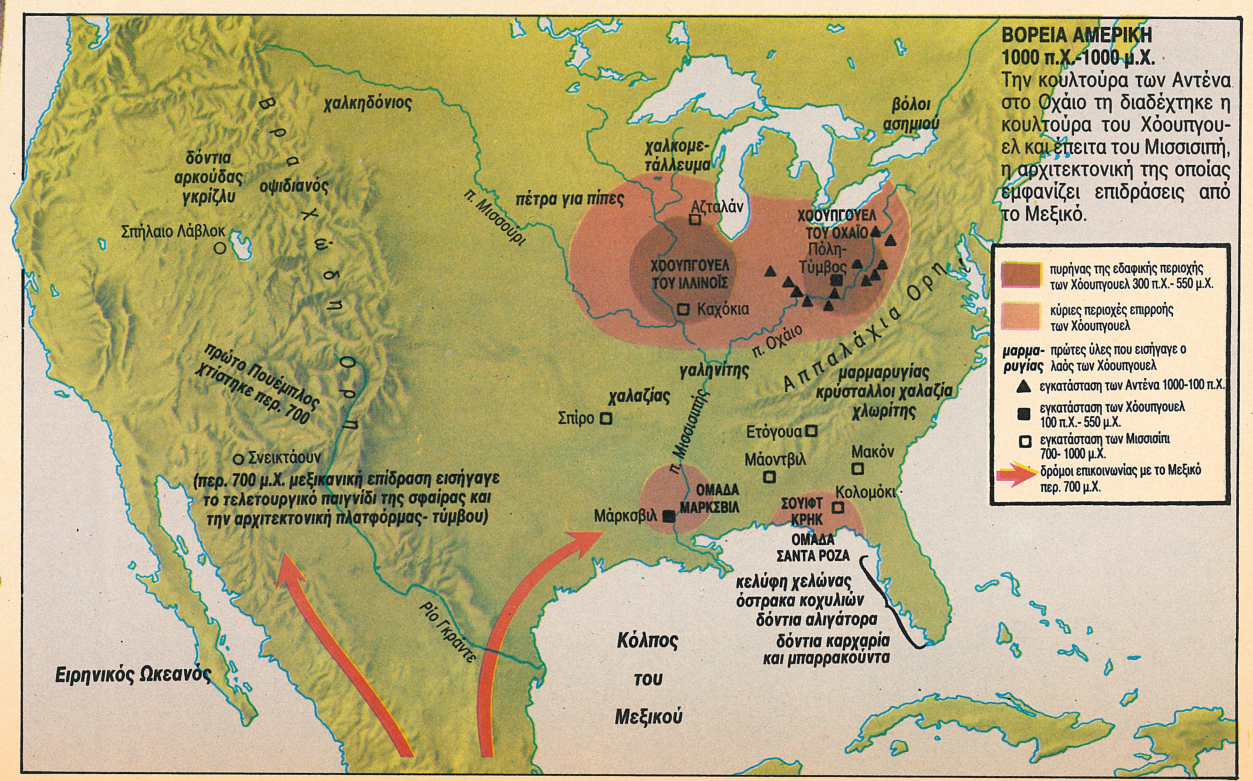

ΒΟΡΕΙΑ ΑΜΕΡΙΚΗ 1000 π.Χ.-1000 μ.Χ.
Την κουλτούρα των Αντένα στο Οχάιο τη διαδέχτηκε η κουλτούρα του Χόουπγουελ και έπειτα του Μισσισιπή, η αρχιτεκτονική της οποίας εμφανίζει επιδράσεις από το Μεξικό.

- πυρήνας της εδαφικής περιοχής των Χόουπγουελ 300 π.Χ.- 550 μ.Χ.
- κύριες περιοχές επιρροής των Χόουπγουελ
- μαρμαρυγίας — πρώτες ύλες που εισήγαγε ο λαός των Χόουπγουελ
- εγκατάσταση των Αντένα 1000-100 π.Χ.
- εγκατάσταση των Χόουπγουελ 100 π.Χ.- 550 μ.Χ.
- εγκατάσταση των Μισσισίπι 700- 1000 μ.Χ.
- δρόμοι επικοινωνίας με το Μεξικό περ. 700 μ.Χ.